

F.P.H. PRICK VAN WELY (1867-1926): EEN GEDREVEN WOORDENAAR (III)¹

Door Jan Posthumus

Lexicograaf in dienst van Van Goor (1914-1926)

Pricks verdiensten voor de tweetalige lexicografie kwamen uiteindelijk het meest tot hun recht toen hij in dienst trad bij G.B. van Goor, de uitgever die destijds het breedste assortiment woordenboeken in zijn fonds had. Na zijn deconfiture bij J.B. Wolters² zag hij hier een nieuwe kans om zich te ontplooien. Van zijn kant zag directeur Isaac Noothoven van Goor door hem aan te trekken een gelegenheid om zijn positie op de woordenboekenmarkt te versterken.

We verkeren in de gelukkige omstandigheid dat voor de periode waar het hier om gaat de brievenboeken met Van Goors uitgaande correspondentie bewaard zijn gebleven.³ Via de alfabetische index van elk van deze boeken zijn de talrijke brieven aan Prick gemakkelijk op te sporen. Sommige daarvan zijn slechts bevestigingen van ontvangst van kopij of aansporingen tot het inzenden daarvan. Een kleine 300 bevatten echter gegevens die inzicht bieden in de aard van zijn werkzaamheden. Helaas bevat het Van Goor-archief geen inkomende brieven: Pricks handel en wandel moet dus vaak worden afgeleid uit de reacties van de uitgever op zijn plannen en voorstellen. Als toch soms uitingen van Prick letterlijk kunnen worden aangehaald, komt dat doordat Van Goor die in zijn uitgaande brieven citeert of eraan refereert.

Hoewel het voor het verhaal te betreuren is dat de meer persoonlijke noot ontbreekt, en sommige toespelingen duister blijven, kunnen we ons uit de brieven van de uitgever toch wel een beeld vormen van wat Prick tot stand bracht en hoe dat in zijn werk ging. Daarbij komen ook terloops andere zaken uit de Nederlandse woordenboekensector aan de orde.

Prick was voor Van Goor op vele fronten werkzaam en ontwikkelde in nauwe samenwerking met de uitgever allerlei initiatieven om het woordenboekenfonds uit te breiden en te verbeteren. Een zuiver chronologisch verslag, zoals dat wordt gepresenteerd in de brievenboeken, zou bepaalde samenhangen al te zeer verstoren. Om die reden zijn met tussenhoofdjes thematische zwaartepunten aangebracht, soms met hun eigen voortgang in de tijd.

1. Eerste contacten

De eerste contacten met de uitgeverij lijken plaats te hebben gevonden in 1910. Op 18 april krijgt Prick op verzoek een recensie-exemplaar toegezonden van de pas verschenen zesde druk van *Kramers' Duitsch Woordenboek*, nieuw bewerkt door de Amsterdamse leraar J.H. Scholte.⁴ Op 13 december stuurt Van Goor, op verzoek van Scholte, hem vervolgens nog Kluges *Etymologisches Wörterbuch* en Willmanns *Deutsche Grammatik*. Prick is kennelijk al in correspondentie met Scholte en belooft Van Goor het hele woordenboek door te werken en de aantekeningen ter beschikking te stellen (6-4-11).⁵ Hij onderhoudt ook contact met J.H. van der Voort, de bewerker van *Kramers' Engelsch Woordenboek* (zevende druk, 1911), want op diens verzoek krijgt hij van de uitgever een exemplaar van *Kramers' Fransch* (negende druk, 1908) toegestuurd (23-5-11).

Van Goor cultiveert Prick kennelijk vanwege het nuttig commentaar dat hij op de woordenboeken kan leveren. Ook hoopt hij dat Prick ertoe kan bijdragen dat deze op de scholen in Indië in gebruik worden genomen. Hij hoort dan ook met genoegen dat Prick *Kramers' Engelsch* 'op de lijst plaatst' (22-6-11).

In dezelfde brief begint Prick meteen al wat balletjes op te gooien. Het ontwikkelen van een goed geïllustreerd woordenboek à la *Koenen*, of liever een kleine *R.K. Kuipers*,⁶ lijkt Van Goor echter 'zeer risquant', dit vanwege de hoge kosten van illustraties. Evenmin heeft hij zin in een uitgave van een aanvullend

---

¹ Deel I van dit artikel verscheen in *Trefwoord* 12, Jaarboek Lexicografie 1997-1998, p. 89-123; deel II in het elektronische *Trefwoord* (maart 2003), te vinden op de website www.fryske-akademy.nl/trefwoord. Ik verwijs hiernaar als 'Prick van Wely (I)' en 'Prick van Wely (II)'.
² Zie 'Prick van Wely (II)', § 1.1

³ Het relevante gedeelte van het Van Goor-archief (lopend tot omstreeks het jaar 1930) bevindt zich in het Streekarchief Hollands Midden te Gouda. De brievenboeken heten hier 'copieboeken'.

⁴ Nadat Jan Hendrik Scholte (1874-1959) in 1912 was benoemd op de nieuwe leerstoel Duitse taal- en letterkunde aan de GU van Amsterdam, staakte hij echter zijn bemoeienis met *Kramers' Duitsch Woordenboek*, waarvan hij alleen de zesde druk (1910) had bewerkt. Van Goor wil naderhand geen kwaad woord horen over deze editie van 'Prof. Scholte', die dit werk veel prestige zou hebben verleend.

⁵ De data die vanaf hier worden toegevoegd zijn die van de uitgaande brieven van Van Goor, vaak reacties op eerder geschreven brieven van Prick van Wely, die verloren zijn gegaan.

⁶ De verwijzing is naar zijn omvangrijke *Geïllustreerd woordenboek der Nederlandsche taal* (1901).

woordenboek op *Stoett*; na ingewonnen inlichtingen bericht hij Prick dat ook Stoetts uitgever Thieme niet is geïnteresseerd.⁷ Prick biedt tevens aan de *Kramers-Bonte*⁸ van aantekeningen te voorzien. Van Goor meent dat deze ongetwijfeld ‘een nieuwe uitgave ten goede zullen komen’ en stuurt een presentexemplaar (12-9-11). Later (21-2-13) toont hij zich toch ‘huiverig voor een nieuwe uitgave’, die er inderdaad nooit is gekomen. Tussendoor heeft hij al opgemerkt dat Herckenrath, en volgens hem vooral Gallas, veel uit dit woordenboek hebben overgenomen, ‘soms ook fouten’: Gallas krijgt van Prick ‘te veel complimenten’⁹ (22-6-11). Prick biedt later ook nog eens aan een nieuwe editie te bezorgen van de *Parisismen* (1892), de door Bonte voor Nederland bewerkte verzameling ‘zegswijzen van het Parijsche argot’ van Villatte. Van Goor ziet niets in een nieuwe uitgave. Het boek is altijd slecht verkocht en zou trouwens ‘een dankbare bron zijn voor H.H. samenstellers van woordenboeken’ (23-4-13).

In deze aanvangsperiode krijgt Prick ook nog presentexemplaren toegestuurd (30-11-12) van A.A. Fokker, *Nederlandsch-Spaansch woordenboek* (1912) en van G. Ström, *Zweedsch-Nederlandsch woordenboek* (1907). Van Goor is verheugd dat hij deze twee uitgaven naast die van Larousse de beste vindt, ‘doch de concurrentie is moordend’ (21-2-13). Natuurlijk levert Prick ook wel strenge kritiek, wat Van Goor doet opmerken: ‘Het doet ons leed uw hard oordeel over meerdere onzer uitgaven te horen, doch u weet volmaaktheid van een woordenboek behoort vrijwel tot het onmogelijke; wij vinden dat een klein land als het onze op lexicographisch gebied er nog niet zo slecht voorstaat’ (30-11-12). Ook worden nieuwtjes uitgewisseld: zo vestigt Van Goor de aandacht op een voorgenomen nieuw woordenboek ‘van pas benoemden Prof. Swaen’ (21-2-13). Diens *Engelsch-Nederlandsch woordenboek* zou overigens pas in 1933 bij Thieme verschijnen.¹⁰

Samenvattend zien we dat Prick met zijn brede talenkennis in allerlei vorm zijn diensten aanbiedt. Van Goor aanvaardt die slechts ten dele. Hij neemt notitie van Pricks commentaar, is dankbaar voor zijn aantekeningen bij courante werken, maar houdt de boot af als hij iets geheel nieuws voorstelt, of winkeldochters wil oplappen. Opvallend is ook Van Goors lexicografische kennis en interesse, die hij trouwens deelt met zijn oudere broer Gerrit Benjamin, die na een militaire carrière te hebben gevolgd in oktober 1922 de directie zal komen versterken. Prick blijft beiden later gebruiken als vraagbaak op bepaalde terreinen.

2. Een vaster verband met wisselende werkzaamheden

Dat deze eerste contacten zouden leiden tot een vaster verband lag voor de hand. Een eerste mogelijkheid deed zich voor toen Prof. Scholte, die de zesde editie van *Kramers’ Duitsch* (1910) had bezorgd, terugtrad en een nieuwe bewerker moest worden gezocht. Prick, die met Scholte in contact had gestaan en hem van aantekeningen had voorzien, kwam hiervoor in beeld, maar werd niet uitverkoren. Op 6-9-12 schreef Van Goor: ‘Prof. Scholte was uw voorspraak voor het eventueel in aanmerking komen voor de bewerking van *Kramers’ Duitsch Woordenboek*, maar we zijn al in onderhandeling met iemand.’ Deze iemand was H.W.J. Kroes, een veelbelovende oud-leerling van Prof. Scholte. Een eerste brief ging overigens pas naar hem uit op 19-9-12. Misschien ging Van Goor toch liever met deze nog onervaren kracht¹¹ in zee, omdat hij zo gemakkelijker de voortgang van het werk kon begeleiden dan via een moeizame briefwisseling met het verre Batavia.

Tegelijkertijd is Van Goor verheugd te horen dat Prick voorjaar 1914 naar Nederland komt. ‘Mogelijk kan dit aanleiding geven tot relaties met u, b.v. op het zoo veelzijdig lexicographisch gebied.’ Als Prick in het land is, zoekt de uitgever al spoedig persoonlijk contact. ‘Mocht u richting Gouda komen’ – Prick verbleef

⁷ Zie over Pricks eerdere commentaar bij Stoetts *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden*, ‘Prick van Wely (I)’, pp. 95-98. Pricks nieuwe plan gaat eraan voorbij dat Stoett zelf nog volop bezig was met het vervolmaken van zijn spreekwoordenboek, waarvan in 1923 een laatste bewerking verscheen.

⁸ Gedoeld wordt op de door H.W.F. Bonte bezorgde tweede druk (FN 1881; NF 1884) van Jacob Kramers’ omvangrijke *Nouveau Dictionnaire* (FN 1859; NF 1862).

⁹ Het gaat hier om C.R.C. Herckenrath, *Fransch Woordenboek* (J.B. Wolters, 1907), en K.R. Gallas, *Fransch Woordenboek* (Van Druten, FN 1904; NF 1907). Prick had ze gerecenseerd in het Indische vakblad ‘*t Onderwijs*’ en daarbij een lichte voorkeur uitgesproken voor Gallas. Zie hierover ‘Prick van Wely (II)’, § 2.1.

¹⁰ Dit woordenboek was bestemd om de opvolger te worden van de bij Thieme uitgegeven vierde druk (1908) van Servaas de Bruins *Nieuw Engelsch Woordenboek* (1861). Swaen legt uit (Voorrede, [iii]) dat hij na zijn benoeming (in 1913) tot hoogleraar te Amsterdam onvoldoende tijd aan het woordenboek kon besteden. Van Goor becommentarieerde van tijd tot tijd met enig leedvermaak het uitblijven van deze potentiële concurrent. Na de zware bevalling van Swaens deel EN bleef een bijbehorend deel NE achterwege.

¹¹ Hendrik Willem Jan Kroes (1883-1962) zou bij Van Goor uitgroeien tot een centrale figuur in de sector Duits. Hij verzorgde van *Kramers’ Duitsch Woordenboek* de 7de (1915) t/m de 22ste druk (1961) en de in die periode verschenen edities van het *Duits Handwoordenboek*. Ook publiceerde hij bij Van Goor verschillende schooluitgaven, met name bloemlezingen uit de Duitse letterkunde. Na zijn leraarsbanen in Rotterdam en Den Haag, en zijn docentschap aan de Haagse School voor Taal- en Letterkunde, volgde hij in 1946 J.H. Scholte op als hoogleraar Duits aan de GU van Amsterdam.

aanvankelijk in Maastricht – ‘dan gaarne onderhoud’, schrijft Van Goor (23-6-14), en even later: ‘Zal u graag opzoeken als u zich in Den Haag vestigt’ (17-7-14). Midden augustus komt de ontmoeting tot stand en worden spijkers met koppen geslagen. Allereerst stelt Prick zijn kennis en expertise ter beschikking voor de in bewerking zijnde zevende druk van *Kramers’ Duitsch*: ‘Kroes heeft geen bezwaar als u copie¹² en proeven doorleest. Gecorrigeerde proeven rechtstreeks naar Kroes terwille van de spoed’ (20-10-14). Prick wil ook graag aan het werk met *Kramers’ Engelsch*. Van Goor ziet hier wel wat in, maar voelt zich gebonden door afspraken met de huidige bewerker: ‘Nu de Heer Van der Voort al te laten schieten zal niet gaan, mogelijk met den volgenden druk. Ik zal eens een onderhoud met hem zien te hebben’ (24-10-14). Het is de bedoeling dat Prick een wakend oog laat gaan over alle drie woordenboeken voor de moderne schooltalen: hij krijgt doorschoten exemplaren toegestuurd van *Kramers’ Fransch, Duitsch en Engelsch* (11-11-14). Uit dezelfde brief blijkt dat hij aan de slag gaat met wat wordt aangeduid als ‘het Italiaansch woordenboek’. Het betreft hier de bewerking van het slechtlopende tweedelige werk van A. Nuyens (Ital.-Ned. 1899, Ned.-Ital. 1903). Deze activiteit wordt echter plotseling stopgezet als zich urgenter zaken aandienen. (Zie over de afwikkeling van dit woordenboek § 9.2 beneden.)

Inmiddels is Prick per 1 januari 1915 in vaste dienst getreden. Van Goor zendt (18-1-15) het contract toe met de volgende woorden: ‘Nevengaand ontvangt u het door mij mede ondertekende en geregistreerde contract en vertrouwen en hoop ik, dit het begin moge zijn van een langdurige en aangename samenwerking, welke in ons beider belang moge zijn.’¹³ Pricks honorarium bedraagt f. 125,- per maand; in maart 1917 wordt dit verhoogd tot f 150,-.¹⁴ Het contract, dat ik niet heb kunnen opsporen, zal een bepaling hebben bevat dat Prick geen werk mocht verrichten voor andere uitgevers. Uit een brief (2-1-15) van Van Goor aan Groneman, de notaris die het contract opstelde, blijkt dat hier een uitzondering gold voor een ‘groot Engelsch-Nederlandsch en Nederlandsch-Engelsch woordenboek uit te geven bij Clarendon Press te Oxford’. Dit plan kwam niet tot uitvoering. Van Goor, al eerder daarnaar gevraagd, had in dit verband verklaard wel te willen bemiddelen, ‘maar de [eigen] firma er niet financieel in [te willen] betrekken’ (24-10-14).

Prick, gebonden door zijn contract, stelde de wat naïeve vraag of hij wel een bespreking van Stoetts spreekwoordenboek mocht leveren voor de *Nieuwe Taalgids*. Natuurlijk bestond daartegen geen bezwaar. ‘Integendeel,’ schreef Van Goor (29-1-15), ‘ik vind het zeer geschikt u zich op deze wijze in ’t openbaar blijft bewegen en uw naam genoemd wordt. Ook de relatie met Dr. de Vooyts e.a. kan geen kwaad.’¹⁵

De nieuwe medewerker gaat op allerlei fronten aan de slag. ‘Kunt u het *Engelsch Handelsleesboek* van Jansonius¹⁶ doorlezen en op drukfouten controleren?’, vraagt Van Goor. (18-1-15). Vijf dagen later stuurt de uitgever Pricks opmerkingen aan Jansonius door, als afkomstig van ‘een mij bevriend leeraar Engelsch’. Ook elders wordt dit soort geheimzinnigheid betracht. Vreesde men onwillige reacties als bekend werd dat het de notoire betweter Prick was die overal zijn neus in stak?

Wil Prick zijn oordeel geven over het manuscript van een ‘Collectie spreekwoorden in vijf talen’ van een zekere C. Hoffmann (18-1-15)? Prick en ook Van Goor zelf zien echter weinig in deze ‘concurrent van De Ruyters *Gevleugelde Woorden*’.

Achter de schermen bleef Prick druk bezig met de nieuwe editie van *Kramers’ Duitsch*, die op naam van Kroes zou komen te staan. Om een indruk te geven van de aangebrachte verbeteringen werd met goedvinden van Van Goor (22-2-15) een gedeelte van de bewerkte kopij (een traject van de letter S) toegestuurd aan Prof. Frantzen.¹⁷ Prick kreeg daarbij wel een waarschuwing mee: ‘Maar er mag niet aangestuurd worden op het afbreken van het werk van Scholte. Dat zijn naam aan het woordenboek verbonden is geweest, is het debiet ten goede gekomen. We moeten opbouwende kritiek zien te krijgen, ook met het oog op de verschijning van de kleine Van Gelderen.’¹⁸ Later werd op dezelfde wijze op J.G. Talen¹⁹ ingewerkt: ook hij kreeg, ditmaal samen

¹² ‘Copie’, een enkele maal ook ‘copy’, is de gebruikelijke aanduiding voor wat wij nu ‘kopij’ noemen.

¹³ ‘Tante Betjes’ en weglating van het voegwoord *dat* zijn vaste kenmerken van Isaäk Van Goors handelscorrespondentie.

¹⁴ Prick klaagt vaak over de duurte van het leven in deze tijd. Naast deze maandelijksse toelage komen later ook de emolumenten binnen van de woordenboeken die hij heeft bewerkt. Hiervoor werden aparte contracten afgesloten. Bovendien was hij natuurlijk met betaald verlot. Ter vergelijking: het jaarsalaris van een beginnend leraar aan een R.H.B.S. bedroeg in die tijd ca. f 2400,-. In 1919 was dat opgehoogd tot f 3000,-.

¹⁵ Pricks artikel werd opgenomen in *Nieuwe Taalgids*, IX, 1915, pp. 133-143. Voor kanttekeningen bij de inhoud zie ‘Prick van Wely (I)’, pp. 97-98.

¹⁶ Jansonius is vooral bekend geworden door zijn *Groot Nederlands-Engels Woordenboek voor Studie en Practijk* (twee delen groot formaat, Leiden, 1950; supplement 1959).

¹⁷ Jan Joseph Aloys Arnold Frantzen (1853-1923) was in 1908 benoemd op de toen ingestelde leerstoel Duitse taal- en letterkunde aan de universiteit van Utrecht.

¹⁸ Ook deze verwijzing naar Prof. J.H. Scholte (zie noot 4) toont hoe belangrijk uitgeverij Van Goor het vond hooggeleerden en zeergeleerden als bewerker te kunnen opvoeren. J.B. Wolters leed, zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog, veel minder aan deze titelzucht. ‘De kleine Van Gelderen’ is het door I. van Gelderen bezorgde

met een exemplaar van de inmiddels verschenen nieuwe druk, een gedeelte van de bewerkte kopij toegestuurd. (16-9-15). Het hielp hem een lovende kritiek te schrijven in het *Weekblad voor Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs*.²⁰ Pricks aandeel wordt in Kroes' Voorbericht (Rotterdam, juni 1915) als volgt beschreven:

Bijzonderen dank ben ik aan Dr. F.P.H. PRICK VAN WELY verschuldigd, die niet alleen de aantekeningen in zijn exemplaren van den vorigen druk aanbood, maar ook de kopie vanaf de letter H van het Nederlandsch-Duitsch gedeelte kritisch doorgezien en met vele aanmerkingen verrijkt heeft.

Ook in bewerking is de tweede druk van het *Spaansch-Nederlandsch woordenboek* van A.A. Fokker. Prick had kennelijk al wat aan de auteur opgestuurd, want Van Goor schrijft (23-3-15): 'Dat u van Dr. F. niets meer gehoord hebt verbaast me niets; met *Spaansch woordenboek* ook nog geen haast.' Niettemin wordt Prick op 29-5-15 verzocht de 'persklare (?) kopie' kritisch door te zien. Het vraagteken stond daar niet voor niets, want het zou nog tot eind 1919 duren voordat deze editie gereed was. Van Goor kon slecht overweg met Fokker; in het archief bevindt zich nog de doorslag van een niet verzonden boze brief, gevolgd door de wat afgezwakte versie die wel werd verstuurd. Ook nu ergert Van Goor zich: 'Het lust mij niet op alle hatelijkheden van Fokker te antwoorden. Ik voel er voor hem te zeggen wie die welwillende leek was. Hij is toch begonnen met uw opmerkingen hem i.d.t. toegezonden dankbaar over te nemen' (17-6-15). Opvallend is opnieuw dat Van Goor de kritiek van Prick anoniem overbrengt. Prick en Fokker zullen elkaar overigens in hun Indische jaren gekend hebben; hoe hun verhouding was is mij niet bekend.

Prick lijkt ook een rol te spelen bij het initiëren van een nieuw Maleisch-Nederlandsch en Nederlandsch-Maleisch woordenboek, waarvoor Dr. Ph.S. van Ronkel wordt aangezocht. 'Kent u hem wellicht persoonlijk bij wijze van introductie?' vraagt Van Goor (11-3-15). Van Ronkel stemt toe,²¹ maar Prick blijft, kennelijk op eigen verzoek, geheel op de achtergrond: 'Ik heb uw naam niet genoemd, daar ook mij dat politieker voorkwam,' aldus Van Goor (13-3-15).

Ook buiten de uitgeverij vindt Prick nu werkzaamheden: 'Het doet mij genoegen dat Prof. Kern²² u zal uitnodigen zitting te nemen in de ex.cie. Engelsch. Een tijdelijk leeraarschap kan ook geen kwaad,' laat Van Goor weten (ibid.). Ook nog op ander terrein worden Pricks verdiensten op waarde geschat: 'Het voorstel van Dr. Swaen²³ tot medewerking aan een op te richten philologisch tijdschrift [= *Neophilologus*] neemt u zeker aan,' vermoedt Van Goor (19-3-15).

3. *Kramers' Engelsch Woordenboek*

Ondertussen begint Prick aan zijn eerste grote karwei voor de uitgever: het op hoger peil brengen van *Kramers' Engelsch Woordenboek*, waarvan de zevende editie, bezorgd door J.H. van der Voort (1852-1925), in 1911 het licht had gezien. Van Goor, die Prick wil betrekken bij de herziening van het woordenboek, bereidt Van der Voort hierop voor. Na een eerder mondeling onderhoud met Van der Voort en terugkoppeling met Prick stuurt Van Goor hem het volgende resumé (8-5-15): 'Prick is bereid tot samenwerking. Hij vond veel goeds in uw aantekeningen, maar wou dat u in het bestaande meer het mes had gezet. Prick beschikt over enorm veel aantekeningen.' Van Goor eindigt met: 'Ik acht het zeer in het belang van het woordenboek, nu de gelegenheid tot samenwerking er is, daar toe over te gaan, en kan er zeker iets bizonders door uw beider arbeid geleverd

---

eendelige *Duitsch Handwoordenboek* (1915) van concurrent J.B. Wolters, dat met ingang van de tweede druk (1924) werd omgedoopt tot *Duitsch Schoolwoordenboek*.

¹⁹ Jan Gerrit Talen (1861-1942) was een gezaghebbende figuur in de wereld van het onderwijs in de Duitse taal. Het door H.W.J. Kroes geschreven levensbericht besluit met de zin: 'Vooral tussen de jaren 1890-1910 heeft zijn stuwkracht medegewerkt tot een vernieuwing op het gebied van de taalstudie en het taalonderwijs in Nederland.' Buitenrust Hettema betrok deze Zwolse collega al spoedig bij de redactie van het door hem opgerichte tijdschrift *Taal en Letteren* (1891-1906).

²⁰ Zie aldaar jg. 1915/1916, pp. 772-774.

²¹ Zijn *Maleisch woordenboek*, begin 1918 verschenen, werd een 'beknopt boek', 'gemaakt voornamelijk ten dienste van het zich steeds uitbreidend onderwijs aan de verschillende Inlandsche scholen' (Voorbericht, p. [III]). Het werd nog tot na de Tweede Wereldoorlog herdrukt. Philippus Samuel van Ronkel (1870-1954) was in Batavia verbonden geweest aan de afdeling B, de ambtenarenopleiding, van het Gymnasium Koning Willem III. Van 1917-1921 was hij waarnemend hoogleraar, daarna van 1921-1940 gewoon hoogleraar Maleise Taal- en Letterkunde aan de universiteit van Leiden.

²² Johan Hendrik Kern (1867-1933), naast anglist ook nog sanskritist en slavist, bezette te Groningen de leerstoel Engelse taal- en letterkunde 1901-1924.

²³ Adriaan Ernst Hugo Swaen (1863-1947), in 1913 benoemd op de toen ingestelde leerstoel Engelse taal- en letterkunde aan de GU te Amsterdam, was een van de vijf in meerderheid hooggeleerde redacteuren van het tijdschrift, waarvoor K.R. Gallas optrad als redactiesecretaris. Prick leverde in totaal slechts twee bijdragen.

worden. [...] Door den 7den druk waren wij op den goeden weg, laat dan de 8ste een nog grotere stap vooruit zijn!' Kort daarop (8-6-15) krijgt Prick de eerste stroken (*A - Baby-farm*) ter bewerking toegestuurd.

Als Prick kopij levert wordt die aanvankelijk aan Van der Voort opgestuurd, maar dat blijkt niet efficiënt. Na enkele maanden laat Van Goor weten dat een andere procedure gevolgd moet worden. Prick moet als eindredacteur gaan optreden. 'Ook Van der Voort ziet dan eens hoe bitter weinig hij er aan doet en wat hij al over het hoofd ziet.' (23-10-15). Dat Van der Voort gezichtsproblemen heeft blijkt even later: 'Ja, ondanks zijn reuze vergrootglas is de heer v.d.V. verre van accuraat' (21-12-15).

Het is kenmerkend voor Pricks werkwijze dat hij alles wat hij wil opnemen grondig uitzoekt. Bij gelegenheid kan Van Goor hem naar een informant verwijzen: 'Voor sporttermen kunt u zich wenden tot Jhr. Jan Feith, De Veldhoeve, Hilversum' (18-8-16). Bij dit alles wordt de uitgever heen en weer geslingerd tussen bewondering voor wat wordt gedaan: 'Ja, u heeft er heel wat werk aan, en in menig artikel is reusachtig gewerkt' (ibid.), en ergernis omdat de herziening meer tijd in beslag neemt dan hij had gehoopt.

In februari 1917 wordt de kopij voor het deel Engels-Nederlands afgesloten. Over bandtekening en titel zijn er mede in overleg met Van der Voort dan al afspraken gemaakt. Dat er in deze achtste druk veel is veranderd wordt in de titel tot uitdrukking gebracht; deze luidt nu: *Kramers' Nieuw Engelsch Woordenboek*.²⁴ De titelpagina meldt dat de nieuwe druk is 'bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely, Leeraar aan de "Koning Willem III School" te Batavia²⁵ en J.H. van der Voort, Oud-Leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus en aan het Gymnasium te Gouda.' Op verzoek van de uitgever schreef Prick een wervende tekst voor het prospectus dat de verschijning van de nieuwe uitgave aankondigde. Een exemplaar daarvan is niet gevonden, maar we weten (brief 30-3-17) dat de tekst ervan identiek was aan die van het voorwoord van de dictionaire.

Prick gaf daarin niet slechts aan hoe sterk het nieuwe werk was uitgebreid (van 552 tot 900 bladzijden), maar ook welke algemene feilen, die men elders nogal eens aantrof, hij zelf had vermeden. De superioriteit van de nieuwe bewerking bleek zonneklaar uit de vergelijking van vier versies van het woordartikel *kite*, die ten grieve van de lezer naast elkaar stonden afgedrukt. De nieuwe versie was niet alleen sterk verbeterd ten opzichte van die in de voorafgaande druk, maar bleek ook completer dan wat elders werd geboden in een niet nader geïdentificeerde '7e druk' en een dito '6e druk'. Het viel insiders niet moeilijk daarin respectievelijk de woordenboeken van Ten Bruggencate en van Campagne te herkennen.

Dit steken van de eigen loftrompet viel niet overal in goede aarde. De Gentse hoogleraar H. Logeman bijvoorbeeld achtte de inhoud van het prospectus pronkerig.²⁶ Ook Ten Bruggencate voelde zich onaangenaam getroffen. Hij was bezig aan de voorbereiding van de achtste druk van zijn eigen woordenboek, en was het met zijn uitgever eens dat er bij verschijning van die druk tegengas moest worden gegeven. Ten Bruggencate schreef dus een brochure die, bijna een jaar na dato, Prick alsnog op zijn nummer moest zetten. Ze kreeg de vorm van een open brief aan de firma J.B. Wolters, gedateerd 7 februari 1918. In dezelfde maand signeerde Ten Bruggencate ook het voorwoord van zijn eigen nieuwe druk.

Dat Prick het had bestaan zijn eigen werk te vergelijken met drie²⁷ andere woordenboeken vond hij getuigen van onfatsoen. Ten Bruggencate proefde daarin een houding van 'ik dank U dat ik niet ben gelijk deze', en beschuldigde hem daarom van 'wetenschappelijk farizeïsme' (p. 1). Hij stelde daar zijn eigen bescheidenheid tegenover: 'Op mijn arbeid laat ik mij in het minst niet voorstaan, omdat ik altijd het gevoel met mij omdraag, dat er zeer veel aan ontbrak, ontbreekt en blijft ontbreken' (p. 8).

Gezien zijn noeste arbeid om zijn eigen woordenboeken steeds te verbeteren en aan te vullen zal dit gevoel ook Prick niet vreemd geweest zijn. Maar als gedreven werker zag hij er geen been in zijn trots te betuigen – op te scheppen vonden sommigen – over wat hij meende al bereikt te hebben. Wie Ten Bruggencates zo expliciet beleden 'wetenschappelijke' bescheidenheid eigenlijk sympathieker vindt moet wel bedenken dat deze tevens een excuus kon vormen voor zijn slechts beperkte inzet voor het woordenboek dat zijn naam droeg. Deed hij werkelijk genoeg om al die tekortkomingen waarvan hij zich naar eigen zeggen zozeer bewust was op

²⁴ Het epitheton 'nieuw' werd nog gehandhaafd voor de eerste oplagen van de negende druk (1921), maar werd (zie noot 34) in latere oplagen van die druk geschrapt.

²⁵ Hoewel zijn verlofperiode door de oorlogsomstandigheden steeds verder uitliep, was Prick officieel nog in dienst van zijn oude school. In 1919 vatte hij zijn baan aldaar weer op.

²⁶ Prick was in 1907 te Gent bij Logeman gepromoveerd. ('Prick van Wely (I)', p. 91.) De Nederlander Henri Logeman (1862-1936) was meer dan veertig jaar aan deze Belgische universiteit verbonden. Zijn aanstelling in 1892 als buitengewoon hoogleraar Engelse taal- en letterkunde werd in 1896 omgezet in een ordinariaat. In 1903 werd hij op eigen verzoek tevens belast met een leeropdracht moderne Scandinavische filologie. Hij werd zo de niet alleen grondlegger van de Anglistiek maar ook van de Scandinavistiek aan de Gentse universiteit. Zijn kenschets van het prospectus is begrijpelijk, maar niet voor Van Goor zelf. Deze schrijft aan Prick (25-4-17): 'Het oordeel van Logeman begrijp ik niet, ben het ook niet met hem eens dat het prospectus "pronkerig" is. Is L. mogelijk ook om de een of andere reden gepikeerd?'

²⁷ Het waren er eigenlijk maar twee, want een van de drie was de eigen voorafgaande druk.

te heffen? We kunnen constateren dat zijn woordenboek volgens veler oordeel sterk opknapte wanneer hij de teugels aan iemand anders had overgegeven, eerst tijdelijk aan L. van der Wal, later voorgoed aan A. Broers.²⁸

In zijn brochure noteerde Ten Bruggencate flink wat omissies en ook wat hij, niet altijd terecht,²⁹ zag als fouten in Pricks nieuwe uitgave. Een deel van de kritiek snijdt hout, maar men vindt ook veel woorden of idiomen als ontbrekend opgesomd die te buitenissig of te triviaal zijn voor opname in een woordenboek van beperkte omvang. Terwijl men Pricks inhoudelijke kritiek, zoals hij die bijvoorbeeld publiceerde in zijn *Addenda en Corrigena* (1903), een eeuw later nog altijd met instemming kan lezen, toont Ten Bruggencate achteraf gezien een veel onzekerder greep te hebben gehad op de essentiële punten van de tweetalige Engels/Nederlandse lexicografie.

Natuurlijk verschenen er ook gunstige kritieken, en Prick, aangedreven door Van Goor, was ondertussen al begonnen aan de bewerking van het nog ontbrekende deel Nederlands-Engels. Hierbij kwam ook van tijd tot tijd de positie van Van der Voort in het geding.

3.1 Van der Voort

Het was duidelijk dat de inbreng van Van der Voort in de nieuwe uitgave tot dusver gering was geweest en dat ook zou blijven. De uitgever schreef Prick (29-3-17): ‘De samenwerking met Van der Voort blijft een moeilijk punt voor mij. U kunt hem voor de vorm laten meewerken tot er ... ruzie komt.’ Deze kwam er over een triviaal punt. Van der Voort had aan een zekere mej. D.H.M. Belonje, die in het pas afgesloten deel EN drukfouten had verbeterd, beloofd dat zij daarvoor in het voorwoord bedankt zou worden. Het noemen van namen paste eigenlijk niet goed in genoemd voorwoord, en Van Goor liet Prick weten (30-3-17): ‘Als u bezwaren hebt dan schrijf ik dat aan Van der Voort, en moet er maar van komen wat wil.’ Er werd toch nog een oplossing gevonden: Van der Voort kreeg gelegenheid mej. Belonje te bedanken op een inlegvelletje. Ook vond Van Goor het bij nader inzien verstandiger dat Van der Voort mee zou blijven corrigeren, voor geval Prick naar Indië terug zou moeten (10-4-17). Prick bleef zich van tijd tot tijd beklagen over de ondermaatse bijdrage van Van der Voort, maar Van Goor nam hem dan wat in bescherming.

Hoe en wanneer precies de verbintenis met Van der Voort ten einde kwam is uit de correspondentie niet te achterhalen. Mogelijk gebeurde dat ergens tussen 11-2-18 en 24-7-19, de periode waarover de copieboeken verloren zijn gegaan. Het was in elk geval niet de dood die zijn relatie met Van Goor verbrak; hij overleed in 1925 op 72-jarige leeftijd. Rond de eeuwwisseling had Van der Voort geholpen Van Goors wat schamele zakwoordenboekjes naar een hoger plan te verheffen.³⁰ Het resultaat van zijn inspanningen verbleekte echter bij het lexicografisch geweld dat naderhand door Prick van Wely werd ontketend. Zijn naam, die samen met die van Prick nog voluit op de titelpagina van de achtste druk (1917/1919) had gestaan, werd door Van Goor plotseling geschrapt uit de onveranderde herdruk die als negende (1921) de wereld werd ingestuurd.

3.2 Het deel NE van de achtste druk

Ondertussen komen steeds meer gunstige kritieken los over het in 1917 verschenen deel EN, en Van Goor is dan ook vol goede moed. Dat deel is zo goed aangeslagen dat hem dagelijks wordt gevraagd wanneer ook het tweede deel beschikbaar zal zijn. (25-9-17). In verband daarmee vindt hij de langzame voortgang benauwend, en ziet hij dientengevolge zelfs ‘een financiële strop’ opdoemen (30-11-17). In het tijdvak waarover de correspondentie verloren is gegaan zal deze klacht nog vaak zijn herhaald.

Prick werkt aan dit deel van het woordenboek vanuit Maastricht. Medio februari 1917 is hij namelijk van Den Haag naar zijn geboortestreek teruggekeerd. Ondanks de tijdsdruk van het snel te voltooiën deel NE, verleent Van Goor Prick de gevraagde toestemming twee uur Frans te geven aan de plaatselijke H.B.S. (20-7-17). De extra inkomsten komen goed van pas in deze tijd van duurte, waarover van tijd tot tijd wordt geklaagd.

---

²⁸ Men herinnere zich Pricks oordeel over de door Van der Wal bezorgde vierde druk EN (zie ‘Prick van Wely (II)’, § 1.2). Sprekend over Broers’ bewerking vindt Jansonius dat ‘de degelijkheid van behandeling met een reuzensprong is vooruitgegaan’. (Deze mening wordt aan Prick junior doorgegeven in brief van Van Goor, 18-10-27). Ook de befaamde anglist E. Kruisinga vond dat het woordenboek van Ten Bruggencate weliswaar ‘een tijdlang in de schaduw [had] gestaan’ van Prick van Wely’s *Handwoordenboek*, maar dat Broers ze weer op gelijke voet had gebracht. (*Taal en Leven*, 5/3, jan. 1942, pp. 126-127).

²⁹ Zo maakt hij bezwaar tegen de vertaling *dwangarbeid* voor *hard labour*, wat ‘gedwongen arbeid’ zou moeten zijn, en vindt hij *flux de bouche*, als alternatieve vertaling bij *volubility*, een ‘onvergeeflijke fout’, want in het Frans betekent dit immers ‘speekselvloed’, niet ‘woordenvloed’. In beide gevallen volgt Prick het normale Nederlandse spraakgebruik.

³⁰ Zie over Van der Voorts bijdrage J. Posthumus, ‘Van Jaeger naar Kramers. De eerste halve eeuw van Kramers’ vertaalwoordenboeken’, *Trefwoord* 6 (1993), pp. 23-24. Ook in N. van der Sijs (red.), *Woordenboeken en hun makers*, [1998], pp. 125-126.

Ook voor dit deel worden weer allerlei zaken nagevraagd. Een zeeofficier geeft bijvoorbeeld uitsluitend over de juiste Engelse benaming van de *bellenbaan* (van een torpedo) en van de *brulboei*.³¹ Een Haagse kaashandelaar wordt gevraagd (26-1-18) de strook met de woorden *kaaskleursel* tot en met *-stremsel* ‘aan de praktijk [te] toetsen’. Dat het woordenboek hier niet minder dan elf van zulke samenstellingen telt bewijst dat het op weg is een veelomvattend werk te worden. Interessant is nog Van Goors oordeel (19-6-17) dat ‘minder welvoeglijke, maar niet direct stuitende’ ingangen als *bangeschijter*, *beschijten*, etc. moeten blijven staan, niet echter ‘onzedelijke, vunzige of gemeene woorden’ en ‘vloeken als g.v.d.’

Als op 24 juli 1919 met copieboek no. 70 de draad der gebeurtenissen weer kan worden opgevat, blijkt Prick in Indië te verblijven, waar hij nog twee jaar het onderwijs moet dienen om van zijn volledige pensioen te kunnen genieten. Voor vertrek heeft hij kennelijk nog het ontbrekende deel NE van de achtste druk kunnen afsluiten. Dat is namelijk gedateerd te Maastricht, maart 1919. Onder het voorwoord ontbreekt nu de naam van Van der Voort; op de titelpagina wordt hij echter nog wel als auteur genoemd. Ook dit deel is sterk uitgebreid, en wel van 513 tot ‘bij de 1000’ pagina’s. Met tevredenheid wordt nog gemeld: ‘véél dat men dikwijls tevergeefs zoekt, is nu te vinden, en zoo goed als alles principieel anders’ (p. [iv]). Een expliciete vergelijking met andere woordenboeken, zoals in het deel EN, ontbreekt ditmaal: de lezer krijgt het advies nu zelf maar de proef op de som te nemen. Wijzer geworden door de reacties op het voorwoord van het deel EN acht Prick het verstandig nog even te zeggen dat hij niet durft beweren, of ooit zal beweren, dat hij ‘een volmaakt goed woordenboek’ heeft geleverd, ‘al [heeft hij] geen moeite gespaard om dat ideaal te bereiken’. Er vallen immers nog altijd dingen te verbeteren.

Hij reageert in het voorbericht ook nog even op de open brief die Ten Bruggencate na verschijning van het deel EN (zie boven, § 3) had verstuurd. Na te hebben gezegd dat hij zich aanbevolen houdt voor aanvullingen en verbeteringen, vervolgt hij: ‘maar we passen verder voor oneerlijke en grotendeels overbodige betuttelingen als die van zekere concurrerende zijde’. ‘Ons antwoord hierop is op aanvraag bij den uitgever verkrijgbaar,’ heet het dan nog in een voetnoot [p. v].³²

4. Nieuwe plannen na terugkeer uit Indië; Van Goor's Handwoordenboeken

Prick was in de zomer van 1919 vooruitgereisd naar Indië. Zijn echtgenote kwam hem begin 1920 achterna met het jongste kind, het in 1916 geboren dochtertje. De drie jongens, geboren in 1901, 1904 en 1909, bleven in Nederland achter op een katholieke kostschool die werd gerund door een van de zusters van hun vader die non waren geworden. Tot eind december bleef Van Goor het gezin in Maastricht ondersteunen met Pricks maandelijks honorarium van f 150,-.

Hoewel de spaarzame correspondentie van deze jaren daarover geen details geeft, zal Prick in Indië doorgedaan zijn met het werk waaraan hij zijn hart verpand had: het verzamelen van gegevens voor zijn woordenboeken. In deze tijd zet Van Goor een nieuwe ontwikkeling in gang. Naast de serie *Kramers' Woordenboeken* roept hij een tweede serie in het leven onder de titel *Van Goor's Handwoordenboeken*. Deze laatste moeten qua inhoud en uiterlijk serieus de strijd aangaan met de tweetalige woordenboeken van J.B. Wolters. Wat lager in de markt moet de Kramers-serie de concurrentie volhouden met de eenvoudige en relatief goedkope woordenboeken van Campagne. Daartoe is het nodig – van tijd tot tijd herinnert Van Goor daaraan – dat de Kramers een bepaalde omvang niet overschrijden.

Het duurt een aantal jaren voordat deze inhoudelijke differentiatie voor alle drie moderne talen is verwezenlijkt. Daarbij worden verschillende wegen bewandeld. *Kramers' Engelsch Woordenboek* (1917/1919) is in zijn achtste en onveranderde negende druk al omvangrijk genoeg om met enige aanpassingen te kunnen gaan fungeren als *Engelsch Handwoordenboek* (1923). Daarentegen moet de tiende druk van *Kramers' Fransch Woordenboek* (1913) nog een flinke uitbreiding ondergaan voordat het als *Fransch Handwoordenboek* (1923/1925) gepresenteerd kan worden. Vervolgens worden sterk gereduceerde versies van de nieuwe handwoordenboeken in de markt gezet als tiende druk van *Kramers' Engelsch Woordenboek* (1926) en elfde druk van *Kramers' Fransch Woordenboek* (1927).

Wat anders was de situatie bij Duits, waar in het Van Goor-fonds de titel *Handwoordenboek* voor het eerst opdook, zij het op een wat wonderlijke manier. Begin 1921 werd namelijk een nieuwe druk van het deel Duits-Nederlands uitgebracht met twee titelpagina's, rechts als *Kramers' Nieuw Duitsch Woordenboek*, achtste druk, links als *Van Goor's Duitsch Handwoordenboek*.³³ Boven beide titels stond de serieaanduiding Van

³¹ Ze komen in het woordenboek als *wake*, *track* [of a torpedo] en als *whistling-buoy*.

³² Dit antwoord is niet teruggevonden. Mysterieus is de volgende toevoeging over de betuttelingen van concurrerende zijde: ‘al heeft de schrijver daarvan, helaas, zijn geschimp kunnen laten weerklinken, o.a. van het verheven, maar clandestien door hem beklommen spreekgestoelte van ons eerste neophilologisch tijdschrift’. Raadpleging van de betreffende jaargang van *Neophilologus* heeft hieromtrent geen duidelijkheid verschaft.

³³ Enigszins verwarrend bleef hetzelfde woordenboek ook in de oude uitmonstering in de handel als *Kramers' Duitsch Woordenboek*, achtste vermeerderde druk.

Goor's Handwoordenboeken. Hier is dus alleen sprake van een alternatieve titelaanduiding zonder inhoudelijke differentiatie. Ook stak het desbetreffende Duitse deeltje met zijn 602, ook nog zeer ruim gezette pagina's schamel af tegen Prick en van der Voorts achtste druk van *Kramers' Engelsch-Nederlandsch* (1917), die 900 pagina's telde. Van een volwaardig handwoordenboek is dan ook pas sprake als de tweede druk (1928/1929) is opgewerkt tot een omvang die past bij die van de delen Engels en Frans.

Bij al deze werkzaamheden wordt Prick rechtstreeks of meer marginaal betrokken. Tijdens zijn verblijf in Indië is er al een contract gesloten voor een 'groot Engels woordenboek' (19-2-21). In de correspondentie uit die periode komen echter ook wederzijdse irritaties aan de oppervlakte. Prick noemt het een 'pijnlijke verrassing' dat Van Goor tijdens zijn afwezigheid een onveranderde negende druk van *Kramers' Engels* heeft doen verschijnen,³⁴ en hij spreekt in dat verband van een 'unfaire exploitatie' van zijn naam. Met dat laatste kan hij bedoeld hebben dat hij niet tegen passende betaling verbeteringen had mogen aanbrengen in een versie die hij niet langer als toereikend beschouwde. In het voorbericht had de uitgever verklaard dat 'de tijd te kort' was voor een 'herziene en verbeterde uitgave'. Dat aan het EN gedeelte acht pagina's Errata en Addenda waren toegevoegd zal hij slechts een schamel doekje voor het bloeden hebben gevonden. In zijn antwoord (19-2-21) zegt Van Goor, onder aanhaling van Pricks bovenstaande kwalificaties, dat dit al zo afgesproken was voor Prick naar Indië vertrok en dat de onveranderde druk nodig was om de kosten van de vorige goed te maken. Het stak Van Goor dat er verlies was geleden op Pricks werkzaamheden. Iets eerder was hem dit als volgt al onder de neus gewreven:

Gedurende de vijf jaren dat u voor ons werkte kostte ons dat f 10.000, en van de vele breed opgezette plannen werd alleen herziening Engelsch bereikt, zoodat het grootste deel ook daarop drukte. In het begin was niet te voorzien dat de omvang bijna 50% groter zou worden. [...] Het is altijd zuur te moeten erkennen en ondervinden een fout gemaakt te hebben, maar dat deed ik met de achtste druk van *Kramers* (2-11-20).

Het is jammer dat we niet beschikken over Pricks reactie op deze onheuse brief. Zoals we boven hebben gezien, had Prick zich immers op verzoek van Van Goor op vele manieren voor de uitgeverij ingezet. Ook had deze eerste investering kunnen zijn bekeken met het oog op de mogelijke toekomstige rendementen. Dat Van Goor op dit moment al verdere plannen met Prick ontwikkelde moet toch betekenen dat hij zelf nog voldoende gunstige perspectieven zag.

5. *Kramers' Engels en de metamorfose tot Handwoordenboek*

Als Prick na zijn terugkeer uit Indië weer serieus aan het werk gaat, ligt er enerzijds het contract voor een groot Engels woordenboek, en komt anderzijds de verdere bewerking van *Kramers' Engels* aan de orde. Het contract daarvoor wordt na wat geharrewar op 2-11-21 ondertekend. Na enige tijd bepaalt van Goor, die eerst had voorgesteld dat Prick het beste met het grote woordenboek kon beginnen (12-1-22), dat het kleinere voorrang moet krijgen (25-1-22). Zoals we zagen, is het de bewerking van dit *Kramers' Engelsch Woordenboek* die in 1923 zal verschijnen als *Engelsch Handwoordenboek*.

Het contractueel afgesproken grotere Engels woordenboek zal er niet komen. Het ging hier om het door Zandvoort (*Levensbericht*, 108)³⁵ genoemde magnum opus, dat 'eerst met recht een vergelijkende idiomatiek van het Engels en het Nederlands had kunnen worden,' maar dat bij Pricks overlijden in 1926 onvoltooid achterbleef.

In de achtste druk van *Kramers' Engelsch*, die als uitgangspunt dient voor de verdere bewerking, waren voor het eerst allerlei tekenjjes gebruikt om woorden uit bepaalde betekenisvelden aan te duiden, zoals een zwaan voor vogeltermen, een opengeslagen boek voor historische termen, etc. Prick wil deze nu uitbreiden en ook gedeeltelijk vervangen. Van Goor, die ook aan de kosten denkt, vindt dit allemaal niet zo nodig, maar Prick houdt vol en zo komen ze er toch. De levering verloopt allesbehalve vlot: nadat de zaak op 12-10-21 is aangekaart, arriveert het laatste tekenjje pas acht maanden later op 12-6-22.³⁶ Dezelfde tekens worden

³⁴ Op 16-7-20 had van Goor overigens al aan Prick laten weten dat deze negende druk ter perse was, en wel 'op groter formaat'. Dat was echter alleen voor het mooi, want de zetspiegel was onveranderd gebleven. Ook gehandhaafd bleef de titel *Kramers' Nieuw Engelsch Woordenboek*. Dat deze dictionaire, samen met het al genoemde *Nieuw Duitsch Woordenboek*, op een reclamefolder figureert onder het hoofd 'Van Goor's Handwoordenboeken' bewijst nogmaals dat die aanduiding op dat moment nog geen onderscheidende functie had. Toen een laatste restant, weer 'op kleiner formaat afgesneden', op de markt werd gebracht (3-4-23), verdween het epitheton 'nieuw' uit de titel.

³⁵ Dit levensbericht is te vinden in *Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden en levensberichten harer afgestorven medeleden, 1926-27* (Leiden: E.J. Brill, 1927), pp. 102-109. Over het belang van dit levensbericht zie 'Prick van Wely (I)', p. 89.

³⁶ Van Goor, die de tekenjjes bij de Engelse firma Monotype heeft besteld, spoort Prick aan tijdens zijn bezoek aan Engeland dat bedrijf eens aan te porren. Hij klaagt: 'Duitse firma's zijn nu eenmaal veel meegaander en

vervolgens ook in andere woordenboeken van Van Goor gebruikt en zijn ook nu nog een kenmerk van de Kramers-serie.

Prick stuurt aanvankelijk zijn kopij op vanuit Engeland, waar hij vanaf midden januari een kleine drie maanden verblijft. Zo'n regelmatige periode van direct contact met het levende Engels achtte hij nodig voor zijn lexicografisch werk. Deze keer handelt hij ook andere zaken af. Hij gaat, zoals afgesproken, bij Monotype langs om de levering van de tekens te bespoedigen, en treedt bovendien in overleg met de Oxford University Press over de verkooprechten van Van Goors woordenboeken. Van Goor houdt hier een wakend oog in het zeil: 'Uw belofte aan O.U.P. voor "sole agency" gaat wel wat ver. Doen zij niks, dan kunnen wij het boek niet eens in 't Britse rijk verkopen. Zij moeten in elk geval 500 ex. voor risico afnemen, anders voel ik niets voor hun naam op het titelblad' (16-2-22). In een uitgewerkt voorstel (3-2-22) stelt hij nog verdere voorwaarden: hij wil er niet op aangesproken worden als Nederlandse boekhandelaars individueel naar het Britse rijk leveren, en wil ook zeggenschap houden over de verkoopprijs. Minder logisch lijkt zijn eis dat de O.U.P. Pricks driemaandelijks verblijf in Engeland zou dienen te vergoeden. De sceptische van Goor krijgt gelijk: het loopt op niets uit. Achteraf commentarieert hij: 'Uw ondervinding met O.U.P. verwondert me niet. Willen alles hebben voor ... niets' (24-5-22).

Tussen deze besognes door vordert het Engelse woordenboek snel. De wijzigingen die Prick aanbrengt kunnen op Van Goors pas aangeschafte zetmachine vlot worden verwerkt. Na ontvangst van een eerste zending bewerkte stroken merkt de uitgever tevreden op: 'In verhouding tot het handzetsel vliegt zoiets nu door de machine' (31-1-22). Ook helpt het dat Pricks oudste zoon Frank, die kennelijk onlangs examen heeft gedaan, inmiddels assistentie verleent. Van Goor meent tenminste: 'Me dunkt ook dat u over de hulp van Uw zoon tevreden kunt zijn. M'n gelukwens met zijn succes en mooie cijfers, wat talen betreft is hij dus een waardig zoon van zijn vader' (29-6-22). Uit dezelfde brief vernemen we dat Prick naar Nijmegen gaat verhuizen. Als later een huis is gevonden, schrijft Van Goor (21-9-22): 'Dat Nijmegen u beter zou bevallen dan Maastricht had ik wel verwacht. U zijt er veel meer in de bewoonde wereld.'

Als de bewerking van het deel EN aan het eind van het jaar 1922 gereed is, meldt Van Goor aan Prick (7-12-22) dat deze zal verschijnen in de serie *Van Goor's Handwoordenboeken* met nieuwe bandtekening, en dat *Kramers'* vervalt in de titel. Deze mededeling komt hier opeens uit de lucht vallen; mogelijk gaat het om de bevestiging van wat op een eerder tijdstip al mondeling was besproken. Het korte voorbericht, gedateerd Nijmegen, januari 1923, gaat niet op de titelverandering in. Prick van Wely introduceert het boek daarin als een nieuwe en geheel omgewerkte editie, thans onder eigen naam, van de 'eerder door mij bezorgde' druk van *Kramers' Engelsch Woordenboek* [d.w.z. de achtste], die overal 'een onverdeeld gunstig onthaal vinden mocht'. Het deel NE volgde spoedig; het identieke voorwoord is nu gedateerd juni 1923.

Met zijn groter formaat en wat grotere letter ziet het nieuwe product er een stuk beter uit. Qua inhoud is het in vergelijking met de voorgaande achtste (en onveranderde negende) Kramers-druk van dezelfde orde van grootte.³⁷ Het voorbericht meldt 'dat minder voorkomende woorden weggelaten zijn', om plaats te kunnen maken voor 'neologismen op elk gebied [...] en het zoo oneindig rijke idioom'. 'Verder is de grammaticale behandeling streng volgehouden, terwijl de geheel vernieuwde fonetische omschrijving ook rekening houdt met varianten in de uitspraak.'

Inhoudelijk is het *Handwoordenboek* te beschouwen als een normale bewerking van de voorgaande druk van *Kramers' Engelsch*, eigenlijk een tiende druk dus. Ten gevolge van nieuw beleid van de uitgever verscheen dit werk nu onder andere naam. De echte, zo betitelde, tiende druk verscheen, afgeslankt van 1692 (zie noot 37) tot 1260 pagina's, vervolgens in juli 1926, kort na Pricks overlijden.

Nadat presentexemplaren van het deel EN zijn rondgestuurd, komen veel vleiende oordelen los, die Van Goor na verkregen toestemming gaarne in zijn wervingsmateriaal aanhaalt. Het gaat onder andere om de uitspraak van de befaamde Deense anglist Otto Jespersen (1860-1943): 'I was glad to find in it many of the new words and significations not given in most dictionaries', en om Fowler's³⁸ oordeel: 'I have known Dr. Prick van Wely for some years now as having a remarkable knowledge of English idiom.'

Na de delen Duits en Engels verscheen als volgende in de serie handwoordenboeken het deel Frans. Ook dat was, zoals van Goor trots vermeldde in zijn advertenties, van de hand van Dr. Prick van Wely.

---

bruikbaar. 'n Engelsch fabrikant is eigenwijs en onhandelbaar en zegt: zoo is het en daar moet je het maar mee doen' (20.12.21).

³⁷ De beide delen van het Handwoordenboek tellen samen weliswaar 1692 pagina's à 62 regels (= ca. 105.000 regels), minder dus dan de 1893 pagina's à 59 regels (= ca. 111.500) van de Kramers-editie, maar een regel van het *Handwoordenboek* biedt ruimte voor meer lettertekens. Met precies dezelfde informatie beslaat het artikel *past* in Kramers 22 regels, in het Handwoordenboek 20.

³⁸ Henry Watson Fowler (1858-1933) was de auteur van de befaamde *Concise Oxford Dictionary* (1911).

6. Pricks overname van het Franse woordenboek; nieuwe contractbesprekingen

Terwijl het handwoordenboek Engels in 1923 werd gezet, was Prick al druk aan het werk met het overeenkomstige Franse deel. Hem was gevraagd dat over te nemen toen de bewerking door iemand anders spaak was gelopen.

Nog leverbaar op dat moment was de tiende druk van *Kramers' Fransch Woordenboek*, daterend van 1913. Deze was bewerkt door een zekere W. van der Molen, 'leeraar aan de R.H.B.S. te Helder en aan het Kon. Inst. voor de Marine te Willemsoord'.³⁹ Als Van Goor hem aanzoekt een volgende druk voor te bereiden (10-1-17), laat hij weten daarvoor geen tijd te hebben, en verwijst hij hem naar een zekere B.J.H.M. Timmermans, leraar te Hengelo. Van Goor neemt in augustus contact met hem op, en gaat spoedig met hem in zee. Timmermans krijgt het consigne mee (22-9-17) dat zijn nieuwe bewerking van Kramers 'in omvang [moet] blijven beneden de woordenboeken van Gallas en van Herckenrath, maar daarom', zo vindt Van Goor, 'behoeft het niet minder te geven.'

Het werk schiet niet erg op. 'Van 't Fransche woordenboek nog niets af,' meldt Van Goor op 2-11-21 aan Prick. Timmermans moet ziekteverlof nemen wegens overspanning (20-12-21). Als hij een half jaar later met van Goor over een medewerker onderhandelt, laat deze Prick weten (16-6-22): 'Mocht dit afspringen dan komt U na augustus in beeld.' Zo geschiedt. Prick zal het deel FN afmaken en krijgt daarvoor Timmermans' aantekeningen. De laatste trekt zich geheel terug en ziet af, zo zegt hij, van 'iedere erkenning mijner medewerking' (22-9-22). Dat Prick deze opdracht al langer ambieerde blijkt uit Van Goors conclusie (zelfde brief): 'U heeft bereikt wat U mij voorspiegelde voor U naar Indië terugging: herziening van onze woordenboeken, eerst Engels dan Frans.'

Over het honorarium wordt op het scherp van de snede onderhandeld. Als Prick op een bepaald moment een ultimatum stelt dat hij binnen drie dagen een beslissing op zijn voorstellen wil, gaat Van Goor daar niet op in. Hij wil nog overleg plegen met zijn broer en dus later antwoorden, tenzij Prick de onderhandelingen nu direct afbreekt, 'wat u dan wel even berichten wilt' (27-9-22). Wat later (6-10-22) heet het: 'Aanvaarden Uw condities, bewerking deel I f 3000, deel II f 4000, beide oplage 10.000. Voor de volgende omgewerkte uitgave dan f 10.000 per 10.000 ex. en de 10 cts. per ex. zolang het woordenboek onder Uw naam verschijnt.' Als Prick zich nog niet aan een volgende bewerking wil binden, wordt het contract in die zin gewijzigd (24-10-22). Als hij nogmaals nieuwe eisen stelt, breekt van Goor de onderhandelingen af: 'Onze spijt uitdrukkend dat wij over het Fransch niet met U tot overeenstemming zijn kunnen komen, verblijven wij met de meeste hoogachting: (ondertekening beide broers).'

Omdat Prick en de uitgever in sterke mate tot elkaar veroordeeld waren – ze konden voor hun plannen niet zo maar ergens anders terecht – kwam het niet tot een definitieve breuk. Na een reactie van Prick schrijft Van Goor dan ook (6-11-22): 'Stellen U onderhoud voor ten onzen kantore, en twijfelen niet of zullen wij alsnog tot overeenstemming geraken.' Het contract wordt een week later door beide partijen ondertekend.

Dat Prick een zo gunstig mogelijk contract in de wacht wilde slepen was zijn goed recht. Zijn terugkomen op al gemaakte afspraken zou te maken kunnen hebben met een bij hem aanwezige wantrouwige karaktertrek, die maakt dat hij zich snel tekortgedaan voelde.⁴⁰ Zulke gevoelens konden dan, zoals Van Goor inzag, het beste worden weggenomen in een persoonlijk onderhoud. Het ging hier overigens om extra inkomsten naast het Indisch pensioen dat hij vanaf 1921 genoot. Zijn financiële situatie werd later opnieuw verbeterd toen hij 1924 benoemd werd als assistent voor het Engels aan de nieuwe universiteit van Nijmegen.

De contracten met Van Goor brengen ook beperkingen mee. Als hij te kennen geeft dat hij voornemens is mee te werken aan een ander Hollands lexicografisch werk⁴¹ wordt hij er 'beleefdelijk' op gewezen (4-10-22) dat zijn contract van 21.10.21 dat verbiedt. Als Prick dan maar officieel om toestemming vraagt, maakt Van Goor nogmaals duidelijk (21-10-22) dat geen ander lexicografisch werk is toegestaan: 'U laat ons dan zitten met half afgewerkte woordenboeken.' Ook een voorstel om na zijn dood 10 cts. per verkocht exemplaar van het te bewerken Franse woordenboek aan zijn gezin uit te keren wordt afgewezen: 'Het is geen oorspronkelijke uitgave,' bericht Van Goor (23-9-22). Deze mededeling is formeel juist, want de woordenboeken, inmiddels onherkenbaar uitgegroeid en veranderd, waren ontwikkeld uit omstreeks 1860 in de markt gezette zakwoordenboekjes, lichte bewerkingen van anonieme Tauchnitzdeeltjes.⁴²

³⁹ Op zich was dit een goed woordenboek. In een gedetailleerde recensie, door Van Goor gretig overgenomen in een prospectus van uitgaven, toont J.W. Marmelstein aan dat het gedeelte NF hier en daar juistere informatie verschaft dan de veel omvangrijker werken van Gallas en van Herckenrath, en ook meer ingangen heeft uit het moderne alledaagse taalgebruik.

⁴⁰ Zie in dit verband 'Prick van Wely (I)', en daarin vooral § 3.2 'Prick van Wely als criticus', pp. 99 e.v.

⁴¹ Mogelijk betrof het hier de zesde druk van de grote *Van Dale*, die uit zou komen in 1924. Eerder had hij, nog niet gebonden aan een contract met Van Goor, voor de Indische woorden meegewerkt aan de vijfde druk (1914).

⁴² Zie over de geschiedenis van de Kramers' woordenboeken: 1) J. Posthumus, 'Van Jaeger naar Kramers. De eerste halve eeuw van Kramers' vertaalwoordenboeken Frans, Duits en Engels', *Trefwoord* 6 (1993), pp. 15-33.

Al deze perikelen verhinderen echter niet een vlotte afwerking van het handwoordenboek Engels en een even vlotte start van het Franse woordenboek. Daarmee was, zoals gewoonlijk, haast geboden: 'Krachtige exploitatie tegen Wolters in is eerst mogelijk als onze serie handwoordenboeken compleet is, en daarvoor is het nodig dat het Fransch er spoedig komt' (5-3-23).

Prick vraagt oudergewoonte Van Goor een menigte hulpmiddelen te bestellen, die soms lang uitblijven. G.B.N. van Goor beziet dit alles met enige ironische distantie: 'Eerst was het wachten op de Scandinavische boeken, nu op deze en wie weet welke onmisbare werken nu nog zullen worden opgespoord. Aldus wordt het betere de vijand van het goede' (16-3-23). Ook voor deel II worden weer nieuwe werken besteld, zodat Van Goor opmerkt: 'Het aantal bronnen neemt [...] steeds toe, en dat nog wel ondanks uw vroegere mededeling dat er geen meer nodig zouden zijn' (19-11-23).

Ondertussen vordert het woordenboek gestaag. Van Goor kan al eind november 1923⁴³ het deel FN op de markt brengen. Het wordt uitgebracht als 'eerste deel' van het *Fransch Handwoordenboek*, met Dr. F.P.H. Prick van Wely op de titelpagina als auteur. Het voorbeeldige voorbericht, ondertekend door 'De Uitgevers', geeft in kort bestek de relevante informatie:

Als derde in de rij onzer Handwoordenboeken leiden wij hierbij in eene omwerking en uitbreiding in velerlei richting – woordenschat, idioom, argot, volkstaal, realia – van Kramers' Fransch Woordenboek.

Wegens gezondheidsredenen was de met de herziening belaste schrijver⁴⁴ genoodzaakt zijn taak neer te leggen, toen de letters *a*, *b* en *c* afgedrukt waren en het verdere gedeelte tot in de *i* reeds was gezet. Er moest nu naar een opvolger worden gezocht en onze keuze viel op Dr. F.P.H. PRICK VAN WELY, die de aandacht van de beoefenaren van het Fransch op zich gevestigd heeft door zijn *Lexicographische Varia*, zijn *Kantteekeningen bij de Grammaire van Robert*, zijn *Viertalig Hulpwoordenboek*, alsmede door enkele Fransche artikelen van zijn hand.

Dit Fransche Handwoordenboek is, voor zoover mogelijk, op dezelfde wijze voltooid, als het Engelsche van denzelfden schrijver, dat thans algemeen bekend is.

Met het volste vertrouwen durven wij dit nieuwe, d.w.z. geheel verjongde, zeer uitvoerige, overal verbeterde en aangevulde en tot op den dag van heden "bij" zijnde werk aanbieden als een waardigen tegenhanger van het door ons uitgegeven Engelsch Handwoordenboek.

Voor op- en aanmerkingen houdt de schrijver zich ten zeerste aanbevolen.

Ook nu weer wordt, net als bij het Engels gebeurd was, het eerste deel van het nieuwe handwoordenboek gepresenteerd als de natuurlijke opvolger van de voorgaande druk van het Kramers-deel, hier *Kramers' Fransch* (1913). In dit geval heeft, na tien jaar, het deel FN een sterke uitbreiding ondergaan van 504 (à 59 regels) tot 766 pagina's (à 62 regels).

Terwijl dit deel vlot werd afgehandeld – per slot van rekening was er door Timmermans al het nodige materiaal verzameld – was er nog heel wat arbeid nodig om het deel NF op peil te brengen. De Van Goors stellen zich aanvankelijk begripvol op: 'Wij waarden bij voortdoring Uw serieus werken en begrijpen dat het vragen van inlichtingen veel tijd en moeite kost, en vaak ... weinig resultaat geeft' (25-1-24). Langzamerhand komen er echter wanhopiger geluiden: 'De geheele Franse dictionnaire dreigt voor ons op een geweldige strop uit te lopen. [...] "Hoping against hope", dat er nog zooveel schot in het Fransch zal komen dat het nog dit jaar gereed zal zijn, blijven wij in fatalistische berusting, (w.g. G.B.N. van Goor)' (6-6-24). Als ook deze hoop vervliegt horen we (9-2-25): 'Maakt u nu in hemelsnaam voort. [...] Het wordt voor ons een allernaangenaamste kwestie, en een zeer groote strop. Op de vertaling van twee zinnnetjes kan toch niet alles wachten.' Niet lang daarna (24-3-25) krijgt Prick dan de eerste exemplaren toegestuurd.

Het deel NF blijkt nog iets sterker uitgebreid dan het voorgaande: het is aangegroeid van 727 tot 1024 pagina's. In de voorrede, gesigneerd Nijmegen, 15 februari 1925, bedankt Prick de uitgevers voor hun 'ongeevenaarde liberaliteit en offervaardigheid', die het mogelijk heeft gemaakt dat het nu verschenen tweede deel 'voor het werkelijk levende Nederlandsch vollediger [is] dan alle tot heden verschenen dictionnaires'. In de lange Voorrede legt Prick opnieuw de zweep over de concurrentie. Hij vindt dat juist de delen Nederlands-Frans vaak ernstig te kort schieten, en staft zijn oordeel met een groot aantal voorbeelden van vertalingen die niet aan de eisen voldoen, soms zelfs absurd zijn. Hij noemt weliswaar geen namen, maar uit bepaalde toespelingen wordt duidelijk – en nader onderzoek bevestigt dit – dat hij het hier vooral gemunt heeft op de vijfde druk (1922) van Herckenrath, met wie hij na zijn eerdere ruzie⁴⁵ nog menig appeltje te schillen heeft. De voorbeelden van verouderde termen blijkt hij uit de derde druk (1919) van Gallas' *Fransch Woordenboek* (Sneek: Van Druten) te hebben gelicht. Dat het nieuwe werk een goed, hoewel ook volgens eigen zeggen geen volmaakt,

---

Tevens in Van der Sijs (red.), *Woordenboeken en hun makers* [1998], pp. 113-141. 2) J. Posthumus, 'Van Tauchnitz naar Jaeger. De herkomst van Jaegers zakwoordenboeken Frans, Duits en Engels', *Trefwoord*, 10 (dec. 1995), pp. 16-32.

⁴³ Prick krijgt op 23-11-23 zijn gratis exemplaren toegestuurd.

⁴⁴ Timmermans, die eerder (22-9-22) al had laten weten af te zien 'van iedere erkenning mijner medewerking', wil ook nu niet zijn naam genoemd zien in het voorbericht, bericht Van Goor aan Prick (25-9-23).

⁴⁵ Zie hierover 'Prick van Wely (II)', § 2.1 en 2.2.

woordenboek is geworden zal niemand kunnen betwisten, maar dat had ook kunnen blijken zonder anderen met modder te gooien.

7. De Kramers-serie naast de Handwoordenboeken

Door Pricks inspanningen had Van Goor nu voor het Engels en het Frans twee handwoordenboeken die qua omvang en presentatie konden wedijveren met hun tegenhangers uit het fonds van J.B. Wolters. Deze uitgever zag het gevaar en verlaagde nog eens extra zijn prijzen. Van Goor zag dat met lede ogen aan en concludeerde: 'Wij kunnen hem niet volgen. Wij moeten het nu geheel hebben van de kwaliteit en de betere inrichting' (18-2-24). Met het oog daarop moet ook nog het in eerste instantie te bescheiden uitgevallen *Duitsch Handwoordenboek* (1921) op het vereiste peil worden gebracht. Een plan om Prick ook hierbij te betrekken komt echter niet meer tot uitvoering (zie verder op, en § 9, laatste alinea).

Het woordenboekenfonds van Van Goor was inmiddels flink opgeschud. De oude Kramers-woordenboeken Engels en Frans waren door Pricks toedoen zodanig uitgebreid en verbeterd dat ze door het leven konden gaan als tweedelige⁴⁶ handwoordenboeken. Nu was het dus zaak om de vertrouwde oude serie weer duidelijk gestalte te geven. Hiervoor was Prick vanzelfsprekend weer prominent in beeld. De plannen werden al ontwikkeld terwijl hij nog volop bezig was met het Frans handwoordenboek. Van Goor stuurde Prick op 6-8-24 een uitgewerkt voorstel. De vernieuwde Kramers-serie zou worden afgedrukt in dezelfde letter als de handwoordenboeken en op hetzelfde formaat. Ze moesten worden samengesteld door te schrappen uit de grote woordenboeken. De omvang voor Frans en Duits werd bepaald op ca. 60 vel, die van het Engels op hoogstens 80 vel. Vanwege de concurrentie met Campagne mocht de prijs (twee delen in één band) namelijk niet hoger worden dan f 3,90.⁴⁷ Als honorarium werd voorgesteld: eerste 10.000 exemplaren 30 cts. per verkocht exemplaar, daarna tot een maximum van 30.000 10 cts. per ex. Voor herziene drukken van 10.000 ex. dacht Van Goor aan 20 cts. per verkocht exemplaar. De volgorde zou zijn Frans, Engels, Duits, vlug en vlot achter elkaar.

Nu volgt weer hetzelfde spelletje als eerder bij de overname van het Franse woordenboek. Prick probeert zo veel mogelijk in de wacht te slepen, maar overvraagt volgens Van Goor zodanig dat dat neerkomt op een kwart à een derde van de bruto opbrengst. Hij acht de onderhandelingen daarmee 'geheel als afgedaan' (INvG, 11-8-24). Niettemin wordt het contact niet verbroken, en G.B.N. van Goor, die het uitgeversstandpunt altijd wat vriendelijker weet te verpakken dan zijn snel aangebrande broer, concludeert een maand later (16-9-24) dat de wederzijdse standpunten elkaar naderen. Toch stelt Prick weer zodanige nieuwe eisen dat de onderhandelingen door Van Goor nogmaals worden beëindigd (22-10-24). Vijf dagen later blijkt Prick eieren voor zijn geld te hebben gekozen: 'Met genoegen en waardering lezen wij uit uw laatste brief dat u alsnog genegen zijt de herziening der kleine Kramers' woordenboeken op zich te nemen tegen onze voorwaarden' (27-10-24).

Van Goor wil de omvang en daarmee natuurlijk de verkoopprijs goed in de hand houden. Prick wil kennelijk 'meer geven dan Campagne', maar dat mag volgens Van Goor niet inhouden dat de gestelde omvang wordt overschreden. De Kramers' woordenboeken moeten het winnen door betere inrichting en moderner vocabulaire,⁴⁸ hoewel 'geen slang'. Als er 'iets van uitspraak' bij kan, des te beter (16-9-24). Vreemd is dat in deze opzet Prick het beheer over alle drie Kramersen krijgt voorgespiegeld. Later (27-10-24) krijgt hij echter te horen: 'Voor Duitsch kunnen wij echter moeilijk de heer Kroes loslaten.' Prick wordt dan gepaaid met een nieuw woordenboek Nederlands dat hij zou kunnen ontwikkelen. De suggestie voor zo'n woordenboek had hij al bij Van Goor neergelegd (22-6-11) voordat hij bij hem in dienst trad. Hoewel Van Goor in eerste instantie de boot afhield (ook al omdat Prick een geïllustreerd werk in gedachten had), kwam het woordenboek later toch weer van tijd tot tijd aan de orde. Door Pricks vroege dood werd er niet meer aan begonnen.⁴⁹

De volgende passage werpt nog een interessant licht op de relatie tussen schrijver en uitgever: 'U wilt na de nu te herziene druk een nieuw contract aangaan, waarbij U vrijer wilt zijn ten opzichte van ons. Wij zouden dan ook, als we het niet eens zouden worden, een ander in dienst kunnen nemen, waartoe ons trouwens

⁴⁶ In deze tijd was er geen principiële scheiding tussen eendelige en tweedelige uitgaven. De twee delen van Van Goor's Handwoordenboek waren ook leverbaar in één band. Ook de beide delen van de vertaalwoordenboeken van J.B. Wolters konden naar keuze apart worden aangeschaft of samen in één band.

⁴⁷ Ter vergelijking: een handwoordenboek kostte f 7,50 in één band, f 8,25 in twee.

⁴⁸ Dat zou niet zo moeilijk hoeven zijn. Malmberg, die de Campagnedeeltjes nu uitgeeft, investeert er weinig in. De laatste herziene druk van Duits blijft de vijfde (1918). De delen Frans (7de druk 1924) en Engels (8ste druk 1924) worden in deze periode weliswaar nog een laatste maal bijgewerkt, maar daarna sudderen al deze woordenboeken voort in ongewijzigde, maar wel hoger genummerde herdrukken, totdat ze midden jaren dertig een zachte dood sterven. Zie nog J. Posthumus, 'Woordenboekcriminaliteit (II)', *De Woordenaar*, 1/2 (oktober 1997), pp. 4-5.

⁴⁹ Uiteindelijk verscheen zo'n twintig jaar later (1946) toch nog een *Kramers' Nederlands Woordenboek*, samengesteld door C.B. van Haeringen. Het beleefde vele drukken.

reeds nu van tijd tot tijd aanbiedingen bereikten. Wij gingen echter op nog geen enkele in en bleven ons aan U gebonden achten' (16-9-24). Daarin zal toch ook een flinke portie eigenbelang hebben meegespeeld.

De contracten werden op 26-11-24 getekend en als in februari 1925 deel II van het *Fransch Handwoordenboek* af is, gaat Prick aan de slag, niet vermoedend dat hij nog maar 16 maanden te leven heeft. Behalve de delen Frans en Engels uit de Kramers-serie ligt ook nog de op te waarderen tweede druk van het *Duitsch Handwoordenboek* te wachten. Prick had destijds sterk de hand gehad in de op naam van Kroes gepubliceerde zevende druk (1915) van *Kramers' Duitsch Woordenboek*, waarvoor hij overigens naar behoren was bedankt in het voorwoord. Ook nu, tien jaar later, vindt Van Goor dat Kroes wel weer een steuntje in de rug kan gebruiken. Prick heeft de huidige versie nog eens doorgenomen en laat van Goor weten dat vooral het deel N-D 'bijna dubbel zo groot' moet worden. De uitgever meldt dit aan Kroes en voegt toe: 'Wij vreezen dat zonder medewerking van den heer Prick het Duitsch er nooit tegenover Van Gelderen⁵⁰ in te krijgen zal zijn' (7-4-25). Kroes zegt dat hij al een flink eind op weg is: hij heeft Van Gelderen er bij genomen en is bezig een uitbreiding van 75 procent te realiseren. Van Goor toont zich lichtelijk ongerust: 'Wij begrijpen toch goed, dat U Van Gelderen slechts heeft benuttigd als vergelijkingspunt? Het zou n.l. voor U in de eerste plaats niet aangenaam zijn als men U op goede gronden kon verwijten een groote hoeveelheid stof woordelijk van Van Gelderen te hebben overgenomen. Dit is juist de kracht van Prick dat hij zo'n persoonlijk cachet aan zijn werk weet te geven' (29-4-25). Toch wil Kroes wel hulp: Prick zal zijn deel DN nakijken, en deel II zal tussen beide auteurs worden verdeeld. Prick wil ook weten of zijn naam op de titelpagina komt: 'Wordt het Kroes-van Wely, of alleen Kroes?' zo geeft Van Goor de vraag door aan Kroes.

De Kramers-serie moet echter absolute prioriteit krijgen. Voor de bewerking van het Franse deel krijgt Prick eind februari al 250 stroken toegezonden; een week later (6-3-25) volgt de rest. Of hij al wat aantekeningen maakt is niet uit te maken; wel is duidelijk dat er niets definitiefs aan Van Goor wordt opgestuurd. In de zomer gaat hij zoals gebruikelijk op studiebezoek in Engeland. Hij wordt daar echter ziek: 'Van mevrouw vernamen wij tot ons leedwezen dat u ongesteld uit Engeland teruggekeerd zijt. Wij hopen dat u na een maand rust geheel zult zijn opgeknapt,' schrijft Van Goor (31-8-25), Prick een spoedig herstel wensend. Indien enigszins mogelijk moet dan in oktober met de Engelse Kramers begonnen worden.

8. De laatste fase; zoon Frank springt in

Na een maand vergewist Van Goor zich voorzichtig van de toestand. 'Mevrouw deelde ons destijds mede dat u eind september weer hersteld zou kunnen zijn', begint de brief (3-10-25). Er wordt aan herinnerd dat *Kramers' Fransch* en *Engelsch* in juni '26 gereed moeten zijn. 'Ziet U kans nog een groot stuk kopij te leveren? Zo niet dan moeten wij bijzondere maatregelen nemen. Wij ontvangen gaarne bericht van U of namens U. Kunt U wellicht een onzer ontvangen?' (3-10-25). Prick is nog allesbehalve hersteld, en hij zal tot aan zijn dood in juni 1926 hoogstens nog op halve kracht blijven werken.

In deze situatie komt zoon Frank, inmiddels vierentwintig jaar oud, prominent in beeld. Frank had zijn vader al een tijd geassisteerd (vgl. boven § 5, de eerder geciteerde brief van 29-6-22). Ook had Prick Van Goor al eens gepolst of zijn zoon niet bij hem in dienst kon treden, waarop Van Goor had geantwoord (28-4-24) dat dit vanwege de economische situatie niet mogelijk was. Als Prick later de herziening van de Kramers verbindt aan het te werk stellen van zijn zoon, ziet Van Goor (24-7-24) zich 'in een moeilijk parket' gebracht. Hij kan in elk geval niet vóór 1 november worden aangesteld, en een behoorlijk salaris kan ook voor de toekomst niet worden gegarandeerd.

Of hij toen toch binnen het bedrijf een bepaalde status heeft gekregen valt niet op te maken, maar vanaf oktober 1925 wordt hij door Van Goor rechtstreeks in de werkzaamheden betrokken. Het is Frank die bericht krijgt (12-10-25) dat de eerste kopij voor *Kramers' Engelsch* (pp. 1-72) is ontvangen, en die commentaar krijgt op de omvang. Afsproken was dat die de 70 vel niet zou overschrijden en nu lijkt het wel 84 te zullen worden.⁵¹ Er is meer verschil nodig met het handwoordenboek. Zonder bezwaar is er nog veel te schrappen. 'Populaire uitdrukkingen als *'em smeren* horen in schoolvertalingen niet thuis. Ook *by-blow* (buitenbeentje)⁵² geeft vooral op Katholieke scholen ergernis.' Te technische vakuitdrukkingen kunnen ook worden gemist. Dit alles hoort in een groter woordenboek, aldus G.B.N. van Goor (14-10-25). Ook later (4-11-25) vindt Van Goor dat er in de opgestuurde kopij nog steeds niet genoeg wordt geschrapt: 'Waarom heel cluster *frowst, frowster, frowsty, frowsy?*'

Als Pricks toestand aan het eind van het jaar na een maagoperatie tijdelijk verbetert, wordt hij door van Goor (1-12-25) weer rechtstreeks benaderd. Een nieuw urgent punt is de herziening van *Kramers' Woordentolk*,

⁵⁰ Het gaat hier om het door J.B. Wolters uitgegeven tweedelig *Duitsch Woordenboek*, waarvan in 1921 de vijfde druk is verschenen. Prick vond het het beste van de Wolters-serie.

⁵¹ Als het boek in juli 1926 verschijnt, zijn het er uiteindelijk 79! Daarmee blijft het toch nog binnen de oorspronkelijke afspraak van 'hoogstens 80 vel' (brief 6.8.1924). Zie boven § 7.

⁵² In de betekenis 'onecht kind'.

die Prick volgens contract zou verzorgen. De uitgever, die ook bijzonder veel gelegen is aan de tijdige voltooiing van de delen Frans en Engels van de Kramers-serie, beseft dat er keuzen moeten worden gemaakt. Voorgesteld wordt dat het *Tolkje* grotendeels ter uitgeverij wordt voorbereid – Prick kan de kopij doorlezen en eventueel nog correcties aanbrengen. Verder vraagt Van Goor: ‘Mocht U weer aan het werk mogen en kunnen gaan, kunt U dan niet met *Kramers’ Fransch* beginnen, terwijl het *Engelsch* bij Uw zoon blijft?’

Pricks animo voor lexicografisch werk is onverminderd, en zo handelt hij in de komende maanden, waarin van tijd tot tijd sprake is van ernstig lichamelijk ongemak, zich nog geregeld bezig met de kopij voor de *Woordentolk* die hem wordt toegestuurd. Aan *Kramers’ Fransch* wordt echter niets meer gedaan. Wel wordt de kopij voor *Kramers’ Engelsch* steeds verder afgehandeld. Tot volle tevredenheid van Van Goor gebeurt dat weliswaar steeds via Frank – ‘de samenwerking met Uw zoon blijft zeer goed gaan,’ bericht Van Goor aan Prick (1-3-26) – maar Prick senior zal op de achtergrond toch wel een wakend oog in het zeil hebben gehouden. Vanzelfsprekend vergenoegt hij zich niet met het schrappen uit het *Handwoordenboek*; ook moeten nieuwe woorden toegevoegd. Van Goor (19-3-26) levert hem bijvoorbeeld gevraagde informatie over de motortermen *kickstarter* en *backfire*.⁵³

Alles hoopt zich in deze maanden op. Prick krijgt ook bericht (15-3-26) dat de kopij voor de herdruk van het *Engelsch Handwoordenboek* gereedgemaakt moet worden. Prick denkt kennelijk aan enige uitbreiding, waarop Van Goor licht afhoudend reageert: ‘Met Uw opmerking over het Handwoordenboek gaan we natuurlijk accoord. Als het maar niet *te* dik wordt. Om uit de kosten te komen moeten wij het van de 2e druk hebben’ (19-3-26). Ook hier kan voorlopig niets worden gedaan.

Als plezierig tussendoortje heeft Prick kort voor de Kerstdagen het pas verschenen deel I van het *Italiaansch Handwoordenboek* toegestuurd gekregen. Hij neemt dat gretig door, stelt Van Goor al zeer vlug in kennis van zijn gunstig oordeel (29-12-25) en stuurt later (2-2-26) zelfs nog enkele aantekeningen op.

Vanaf half april gaat het steeds slechter en wordt vrijwel uitsluitend met Frank gecorrespondeerd. Deze houdt, zoals hij dat ook eerder had gedaan, Van Goor steeds op de hoogte van Pricks toestand. Begin mei (7-5-26) toont G.B.N. van Goor zich blij verrast nog eenmaal een persoonlijk schrijven van Prick te hebben ontvangen. Er wordt hard gewerkt aan *Kramers’ Engelsch*, dat vóór het nieuwe schooljaar beschikbaar moet zijn. Prick zet nog tot in zijn laatste maanden de vendetta met Wolters en Ten Bruggencate voort. Van Goor houdt echter de boot af: ‘Wij kunnen geen dumping-strijd met Wolters aangaan. Wolters drukt zelf en verdient daar nog aan. Wolters kan een tijdje onder de kostprijs verkopen’ (8-4-26). Ook het door Prick opgestelde voorwoord vindt geen genade. Van Goor stelt voor het laatste gedeelte daarvan weg te laten: de firma’s staan op goede voet, en hij wil daarom geen strijd met Wolters uitlokken. ‘Dit klemt des te meer omdat Uw zoon mede ondertekent en van iemand die pas begint neemt men zo iets nu eenmaal meer euvel dan van iemand die zijn sporen reeds ruimschoots verdiend heeft’ (12-4-26).

Prick, die eind in mei in het ziekenhuis was opgenomen en daar op 18 juni overleed, maakte de verschijning van het woordenboek niet meer mee. In het voorbericht, gesignd F. Prick van Wely, Nijmegen, juli 1926, maakt de ondertekenaar bekend dat zijn vader in juni is overleden en daarom de laatste correctie van zijn kopij niet meer zelf heeft kunnen verzorgen. Op de pagina naast het voorbericht is ter nagedachtenis een portret van Prick van Wely afgedrukt, gezeten achter zijn bureau.

In het voorbericht worden velen, zowel medecorrectoren als behulpzame inzenders van opmerkingen, met naam bedankt. Het werk heet nu ‘kleiner maar reiner dan wat vroeger verschenen is’. Het geeft ‘het allernoodzakelijkste [...] uit de lading van het Handwoordenboek, en waar dat allerzijds erkend is als een woordenboek, dat aan zeer hoge eischen voldoet, behoeft hier niets meer te worden toegevoegd dan de wensch, dat het boek verder nut mag stichten naar de mate van zijn omvang’.

9. Afwikkeling van onvoltooid werk

Van Goor had veel in Prick van Wely geïnvesteerd en begon daar al duidelijk de vruchten van te plukken. Het fonds was gegroeid en in aanzien gestegen. Zolang Prick nog leefde werd op de gewone voet doorgegaan; al zijn wensen werden prompt vervuld. Zes weken voor zijn onafwendbare dood heet het: ‘Een exemplaar van de *National Review* hebben wij onmiddellijk voor u besteld’ (7-5-26). Terwijl de ziekte al zijn fatale loop nam kreeg hij nog de *Larousse* en Jespersens *Philosophy of Grammar* toegestuurd, met de boodschap: ‘de rest volgt spoedig’ (21-12-25). Toch moest ook aan de toekomst worden gedacht. Een week voor de fatale datum wordt dat punt in een brief aan Frank aangeroerd (11-6-26): ‘We kunnen niet met Uw vader over voortzetting van zijn arbeid praten. We hebben er tegen opgezien die vraag aan hem te stellen.’ Frank wordt als voor de hand liggende voortzetter gezien: ‘U doet de lopende druk van *Kramers’ Engelsch*, kunt U *Kramers’ Fransch* op dezelfde manier doen, alsook de eerste [= eerstvolgende] druk van het *Engelsch Handwoordenboek*, waarvoor Uw vader reeds genoeg aantekeningen heeft verzameld?’ ‘We kunnen dan zeggen’, zo gaat Van Goor voort,

⁵³ Het eerste komt in het woordenboek, het tweede niet.

‘dat de copie nog door hem verzorgd werd, alleen de correctie door anderen.’ ‘Heeft hij er zelf nooit eens met U over gesproken?’ wil Van Goor nog weten, en ‘Wilt U er eens met ons over spreken?’

Als na Pricks overlijden de Engelse Kramers is afgewerkt, gaat Frank eerst even op een door van Goor gefinancierde vakantie.⁵⁴ Daarna gaat hij snel aan het werk. Al na een jaar – het voorbericht is gedateerd juli 1927 – verschijnt de elfde druk van *Kramers' Fransch Woordenboek*. Hoewel Frank hier de directe steun van zijn vader moest ontberen, wil het voorbericht ons toch doen geloven dat, net als eerder bij het Engelse deel, het eigenlijke werk is gedaan door de vader,⁵⁵ terwijl de zoon zich ‘in hoofdzaak had te bepalen tot het persklaar maken der copy en het nazien der drukproeven’. De zinsnede ‘[d]e grondslag van het onderhavige werk is nog gelegd door wijlen mijn vader’ kan men echter ook opvatten als erkenning van het feit dat voor het onderhavige werk, dat in de eerste plaats bestemd heet te zijn voor schoolgebruik, ‘is geput uit de lading van het Fransch Handwoordenboek’, waaruit dan door junior is geschraapt.

Als we dit mogen zien als een poging tot maximalisering van het aandeel van Prick senior, dan is dat geheel in overeenstemming met het beleid dat Van Goor in dezen zou blijven voeren. Dat deze ‘elfde vermeerdere druk’ van *Kramers' Fransch Woordenboek* nog heet te zijn ‘bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely’ kan men tot op zekere hoogte billijken. Maar dat deze mededeling daarna nog zo’n veertig jaar de titelpagina’s van de Franse en de Engelse Kramers is blijven sieren riekt naar boerenbedrog. Men kan hoogstens toegeven dat Prick van Wely deze woordenboeken de vorm had gegeven waarmee ze in de toekomst konden blijven floreren. De gebruiker zal wellicht ook niet hebben beseft dat de F. Prick van Wely die in het voorbericht aangaf wat er in de nieuwe druk was veranderd niet dezelfde was als die van de titelpagina.

Van Goor moest aan de vraag naar zijn woordenboeken blijven voldoen. Het kwam daarbij wel eens goed uit dat geen rekening meer hoefde te worden gehouden met de lastige Prick senior, die nieuwe edities steeds grondig wilde herzien. Typerend is de gang van zaken bij de tweede druk van het *Engelsch Handwoordenboek*. Idealiter konden hierin alle aantekeningen worden geïncorporeerd die Prick had nagelaten voor het nooit gerealiseerde ‘Groot Engelsch-Nederlandsch Woordenboek’. Frank had daar kennelijk teveel tijd voor nodig en Van Goor liet begin december 1927 weten dat daarop niet gewacht kon worden, ‘omdat dan het boek minstens anderhalf jaar niet te leveren zou zijn en daarvoor zit er veel te veel geld in de onderneming’. Kleine toevoegingen, vond Van Goor, bleven mogelijk, zoals *kruiswoordenraadsel* (sic), volgens hem ‘intusschen al weer uit de mode’, *luidspreker* en *uilenbril*.⁵⁶ Toen deel I (EN) in september 1928 van de pers kwam, liet Van Goor zelfs na presentemplaren rond te sturen, want dat kwam ‘in verband met het toch zeer geringe verschil dat er bestaat tusschen den 1 en en 2en druk ons niet zoo heel noodig voor’ (13-9-28). Deel II zal in 1929 zijn verschenen.⁵⁷ De oplage (3000 ex. van deel I, 4000 van deel II; Frank kreeg 15 cts. per verkocht exemplaar) ging kennelijk snel van de hand, want al spoedig verscheen deel I van de ‘derde verbeterde druk, bewerkt door F. Prick van Wely’. Het voorbericht (mei 1930) meldt nu: ‘Bij de bewerking [...] vormde de belangrijkste hoeveelheid nagelaten lexicographische aantekeningen van wijlen Dr. F.P.H. Prick van Wely de voornaamste bron.’ Het aantal bladzijden is dan ook gestegen van 810 tot 962.

Ook blijven liggen was de tweede druk van het *Duitsch Handwoordenboek*, waaraan Prick zou meewerken op voorwaarden die in april 1925 werden vastgesteld. Omdat er nog genoeg oude voorraad aanwezig was hoefde geen bijzondere haast te worden betracht. Een ‘tweede, vermeerdere druk’ van het deel DN verscheen begin 1928, de ‘tweede, zeer vermeerdere druk’ van ND volgde een jaar later. In dat laatste deel had H.W.J. Kroes, de vaste bewerker ‘er ernstig naar gestreefd, dezelfde woorden en uitdrukkingen te behandelen als in de Ndl.-Eng. en Ned.-Franse Handwoordeboeken⁵⁸ van wijlen Dr. Prick van Wely’ (P. [v]). Hij sprak dan ook de hoop uit dat zijn ‘Duits Handwoordeboek’ daarmee goed bij de andere zou aansluiten. (Ibid.)

⁵⁴ Uit een onaangesproken gebleven potje voor speciale onkosten van zijn vader krijgt Frank f 400,- mee, benevens 250 Franse en 100 Belgische francs (4-7-26).

⁵⁵ Frank had dit zelf zo gewild. ‘Wij gaan accoord met Uw voorstel Uw vader nog als bewerker van *Kramers' Fransch* te noemen,’ schrijft Van Goor (1-7-27).

⁵⁶ Het *kruiswoordraadsel* was weliswaar nog niet aanwezig in de eerste druk (1923) van het Handwoordenboek, maar kwam al wel voor als vertaling van *crossword puzzle* in het EN-gedeelte van *Kramers' Engelsch Woordenboek* (1926). Dat woordenboek kende ook al de ingangen *loud-speaker* (EN) en *luidspreker* (NE). De *uilenbril* (met vertaling *horn-rimmed spectacles*) was een geheel nieuwe verschijning.

⁵⁷ Omdat het laatst bewaarde brievenboek op 29-10-28 ophoudt, is de datum uit Van Goors interne administratie niet meer te achterhalen. Een exemplaar van deze tweede druk NE, eigenlijk weinig meer dan een ‘bijdruk’ van de eerste, ben ik niet tegengekomen.

⁵⁸ Kroes hanteert in zijn voorberichten de spelling Kolléwijn.

9.1 Pricks bemoeienissen met Kramers' Woordentolk

We zagen dat Prick in zijn laatste levensjaar nog werd benaderd voor de bewerking van een nieuwe druk van *Kramers' Woordentolk*. Toen dit bezwaarlijk bleek werden er regelingen getroffen.

Het woordenboekje heeft een lange geschiedenis. Het werd in 1848 gelanceerd, toen Jacob Kramers op verzoek van Van Goor een sterk gereduceerde versie samenstelde van zijn eerder verschenen *Algemeene Kunstwoordentolk* (1847).⁵⁹ De eerste dertien edities verschenen onder de titel *Kramers' Woordentolk Verkort*; in de veertiende (1910) werd de titel vereenvoudigd tot *Kramers' Woordentolk*. In Van Goors correspondentie wordt het werkje meestal aangeduid als 'het *Tolkje*', een term die in zwang zal zijn geraakt om het te onderscheiden van zijn veel grotere broer.

Na Jacob Kramers' dood in 1869 waren verscheidene naamloze edities verschenen. Pas de elfde (1887), twaalfde (1896) en dertiende druk (1907) kenden weer een met name genoemde bewerker. Dat was H.W.F. Bonte, die ook een nieuwe vierde editie van de *Algemeene Kunstwoordentolk* (1886) had bezorgd. Het voorbericht van de veertiende druk (1910) werd opnieuw ondertekend door 'De Uitgevers'. Degene die het bewerkt had, zo blijkt uit interne gegevens, was Gerrit Benjamin Noothoven Van Goor,⁶⁰ de oudste van de twee broers, die toen nog zijn militaire carrière volgde.

Van Goor wilde kennelijk graag weer een aansprekende naam aan de *Woordentolk* verbinden. Toen er een nieuwe druk moest verschijnen, vroeg hij Prick, die al eens vanuit Indië aantekeningen had opgestuurd,⁶¹ de kopij na te zien. Hoewel hij het bijzonder druk had met het werken aan de achtste druk van *Kramers' Engelsch*, gaf Prick gedurende het gehele jaar 1916 consciëntieus zijn commentaar. De vijftiende druk van het *Tolkje* kwam begin 1917 op de markt. 'Met medewerking van Dr. F.P.H. Prick van Wely', vermeldden bandtekst en titelpagina. Wat eerder was met *De vreemde woorden* van Fokko Bos een concurrent verschenen. Van Goor oordeelde: 'De oorspronkelijkheid van Fokko Bos is wel ver te zoeken, of eigenlijk ook al niet, het lag voor de hand het *Tolkje* maar te bestellen' (15-2-16).⁶² Het voorbericht, ondertekend door DE UITGEVERS, beschrijft de nieuwe editie als volgt: 'Deze vijftiende druk, thans met medewerking van Dr. F.P.H. PRICK VAN WELY weder zorgvuldig herzien en met de nieuwste woorden en uitdrukkingen vermeerderd, onderscheidt zich van de vorige uitgaven door een enigszins gewijzigde inrichting, het vermelden van de geslachten der woorden en ook door een betere typografische uitvoering.' Prick zal zeker nieuwe woorden hebben bijgedragen, de nieuwe uitvoeringsaspecten kunnen door de uitgevers zelf zijn geïnitieerd.

Prick besluit meteen ook de volgende druk te doen: 'Met genoeg hoorde ik dat u het *Tolkje* onderhanden blijft nemen,' laat Van Goor weten. (24-2-17). De nieuwe druk draagt het jaartal 1919, maar moet pas het volgend jaar zijn verschenen: '*Tolkje* nog niet af, het is om te huilen zo ellendig de drukkerij werkt,' vindt Van Goor op 9 januari 1920. Prick ondertekent nu zelf het voorbericht, gedateerd September 1919. Hij meldt allereerst dat het boekje 'weer een paar duizend woorden rijker [is] geworden'. Wie gaat vergelijken ziet vooral een opvallende aangroei van Indische woorden: in het rijtje ingangen beginnend met *ke-*, lopend van *kebon* tot *keynote*, is hun aantal vermeerderd van tien tot drieëntwintig. Met alle toevoegingen en veranderingen is de zestiende druk nu sterk uitgebreid, namelijk van 726 tot niet minder dan 844 pagina's. Daarvan krijgt men echter later spijt: de volgende druk (zie beneden) wordt weer in omvang gereduceerd. Prick geeft ook zijn visie op functie en inrichting van het *Tolkje*. Hij ziet het als 'eerste hulp bij het lezen van de boeken en geschriften, die den gemeenen man zoo onder de oogen komen'. Niet alle afleidingen zijn gegeven: 'het stamwoord [schenkt doorgaans] voldoende opheldering.' Een werkje als het onderhavige kan zich ook niet 'binden aan puriteinsche overwegingen of beperkingen'. Het moet 'vrijuit kunnen spreken, juist omdat het vreemde woord zoo dikwijls gebruikt wordt om op bedekte wijze aan te geven wat in goed rond Hollandsch gezegd plat of grof zou klinken'. Om kort te gaan, de woordentolk is 'een noodzakelijke aanvulling van die verklarende woordenboeken waarin de bedoelde woorden niet zijn opgenomen'.

De zeventiende druk dient zich aan als Prick in zijn laatste levensjaar met zijn ziekte worstelt. Om Prick niet te zwaar te belasten, stelt de uitgever de volgende werkwijze voor: 'De vorige druk⁶³ werd bezorgd

⁵⁹ Zie over de eerste verschijning J. Posthumus, 'Gerrit Benjamin van Goor (1816-1871). Vijf episoden uit het leven van een doortastend zakenman-uitgever', *Trefwoord* 7 (1994), pp. 36-37. Ook in N. van der Sijs (red.), *Woordenboeken en hun makers* [1998], pp. 75-76. Verdere edities, die steeds hun weerslag vonden in het kleine werkje, verschenen in 1855, 1863, 1886 en 1912. Deze vijfde druk, bezorgd door H. Zondervan, droeg de nieuwe hoofdtitel *Algemeen verklarend woordenboek*.

⁶⁰ Hij wordt in de fondsboeken van Van Goor genoemd als degene aan wie het honorarium van f 250,- is betaald. Zie Nop Maas, 'Cijfers over de woordenboeken van G.B. van Goor', *Trefwoord* 10 (dec. 1995), p. 45.

⁶¹ Van Goor liet op 21-12-11 weten dat hij die gaarne zou ontvangen; hoewel bevestiging van ontvangst ontbreekt, ligt het voor de hand dat ze wel zijn opgestuurd.

⁶² Hij wil de Wereldbibliotheek hierover aanschrijven. Het werkje zag het licht bij Cohen Zonen (1912); het zal pas in grote aantallen onder het publiek zijn gekomen nadat de Wereldbibliotheek het in 1914 had overgenomen.

⁶³ Bedoeld zal zijn de voorvorige, 15e druk, die verscheen 'met medewerking van Dr. F.P.H. Prick van Wely'.

door onzen Heer G.B. Noothoven van Goor en verleendet U Uw medewerking. Nu willen wij geheel belangeloos den zeventienden druk herzien, doch stellen in dat geval de voorwaarde dat U Uw naam aan het boekje wilt geven. Desgewenst kunt U de copie voor deze ter drukkerij gaat doorlezen om elke extra correctie en daardoor oponthoud te voorkomen' (1-12-25). Daarbij wilde Van Goor de omvang beperken om zo de prijs lager te kunnen stellen. De verkoop was met de laatste druk sterk achteruitgegaan. Van Goor verneemt met genoegen (21-12-25) dat Prick 'nog meer [wil] schrappen'. Prick blijft in de laatste maanden van zijn leven nog volop commentaar leveren.

Voor het eerst worden nu consequent klemtonen aangegeven. Dat gebeurt door plaatsing van een accentteken achter de lettergreep in kwestie. Eerder stond slechts te hooi en te gras een accentteken op de beklemtoonde klinker. De uitgever vraagt Prick om raad bij een flinke menigte twijfelgevallen. Ook speelt de kwestie of er op langere woorden enkele of dubbele klemtoonaanduidingen moeten komen (1-3-26). In de praktijk blijkt – niet onverstandig – de eerste methode te zijn gevolgd.

Interessant voor observeerders van taalgebruik is de volgende opmerking van de uitgever: 'Wat het *Tolkje* betreft, lijkt het woord *brunchen* ons wat erg gezocht. Dat wordt slechts in Rotterdam en dan nog slechts sporadisch gebruikt. Neemt men zulke woorden op, dan zou men er nog veel meer moeten opnemen, als *high kicker*, *puntjesdraaier*, *biggen*, *vingerfighter*, *unfugist*, enz., enz., die door sommige kringen gebruikt worden. Waar is dan het eind?' (8-2-26). Over een aantal Maleise woorden zal nog informatie gevraagd worden aan Prof. van Ronkel (24-2-26).

In de tweede helft van april komt Pricks bijdrage aan het woordenboekje ten einde: 'Voor 't *Tolkje* dragen wij verder zelf zorg. Over het voorbericht kunnen wij t.z.t. nader overleggen,' meldt Van Goor (21-4-26). Dat voorbericht wordt door 'P.v.W.' gedateerd op 'April 1926', de maand waarin hij zijn werk aan het woordenboekje moest staken, maar nog niet het tijdstip waarop de later gepubliceerde tekst zijn finale vorm had gekregen. De totstandkoming van het boekje en Pricks aandeel daarin worden als volgt beschreven:

'Ondergeteekende, die de copie nog bewerkt heeft, is door ziekte verhinderd de verdere werkzaamheden geheel voor zijn rekening te nemen en de laatste hand te leggen aan 't boek. De uitgever heeft daarom in hoofdzaak de correctie der proeven enz. op zich genomen.' Het aantal pagina's blijkt weliswaar verminderd van 844 tot 784, maar omdat er nu 47 regels op een bladzij staan in plaats van 44, is het totale aantal regels vrijwel gelijk gebleven. Volgens het voorbericht zijn ongeveer 1200 nieuwe woorden opgenomen, waarvoor ruimte is gevonden door minder nodige artikelen weg te laten. De klemtoon staat nu aangegeven, en hier en daar ook de uitspraak. Een aantal maanden na Pricks overlijden komt het boekje nog in 1926 uit.

Hierna wordt de achttiende druk (1929) bezorgd door het Haarlemse leraarsduo Dr. G.A. Brands en R.W. Lieve, dat nog lange tijd aan het bewind zal blijven.⁶⁴ In het voorbericht bedanken zij o.a. 'den heer Prick van Wely Jr.' voor 'een aantal aanvullingen'. Niet uitgesloten moet worden dat deze nog van zijn vader afkomstig waren. Diens naam wordt door de uitgever terecht niet meer met het *Tolkje* in verband gebracht. Die mag enige tijd als uithangbord zijn gebruikt, Prick had anders dan bij de woordenboeken voor Frans en Engels niet zijn eigen stempel op het vreemdedwoordenboekje gedrukt.

9.2 Het Italiaanse woordenboek

Sinds 1877 beschikte het Van Goorfonds over een *Dizionario Italiano-Olandese e Olandese-Italiano* van de hand van A. Nuyens. Een kwart eeuw later stelde dezelfde auteur een uitgebreide *Nuovo Dizionario* samen, ook bekend als *Nieuw Italiaansch-Nederlandsch en Nederlandsch-Italiaansch Woordenboek* (1899-1903). Dit omvangrijke en daardoor prijzige werk verkocht slecht.⁶⁵

Om verbetering in de toestand te brengen wordt Prick, de alleskunner, al voordat op 18 januari 1915 zijn contract met van Goor is geformaliseerd, aan een herziening gezet. Voor dit doel laat hij zich door Van Goor allerlei materialen toesturen, van Italiaanse prijscouranten tot Italiaanse grammatica's en woordenboeken. Wanneer Prick, zoals boven is beschreven, ook voor allerlei andere karweitjes wordt ingeschakeld, en helemaal als in alle ernst met de herziening van *Kramers' Engelsch Woordenboek* wordt begonnen, verdwijnt het Italiaans geheel uit het zicht. De laatste opmerking daarover dateert van 23-3-15, wanneer van Goor laat weten dat het hem voor vreemdelingen altijd aanbevelenswaardig lijkt het woordgeslacht ook in het deel I-N op te geven, 'vooral voor de het-woorden'.

Het blijft lang stil rondom het Italiaans, maar op 14-10-21 vraagt Van Goor nogmaals aan Prick: 'Laat Uw gedachten eens over een kleiner Italiaans woordenboek gaan. Onze uitgave loopt op zijn einde.'⁶⁶ Nog geen

⁶⁴ De 27ste druk (1958) wordt bezorgd door Dr. G.A. Brands alleen. De 28ste verschijnt op groter formaat in 1968, 'geheel opnieuw bewerkt door Dr. C. Kruyskamp'.

⁶⁵ Vgl. Nop Maas, 'Cijfers over de woordenboeken van G.B. van Goor', *Trefwoord* 10 (dec. 1995), p. 46.

⁶⁶ Van de beide delen, aangemaakt in 1500 exemplaren, waren er in 1920 nog 89, respectievelijk 87, over. (Maas, *ibid.*).

drie weken later heet het echter: 'Het Italiaans moeten we maar afvlaggen: er is weinig debiet, het wordt te duur. Nuyens werd ook te duur gevonden' (2-11-21).

Anderhalf jaar later wordt het menens: er wordt nu definitief een nieuwe uitgave van een Italiaans woordenboek op stapel gezet. Prick wordt eraan herinnerd (3-4-23) dat hij eind 1914, begin 1915 allerlei materialen toegestuurd had gekregen. Omdat de onderhandelingen met hem destijds niet tot resultaat hebben geleid, vraagt Van Goor ze onder verwijzing naar het toen gesloten contract terug. Wie ermee aan het werk gaat is de oudste firmant Gerrit Benjamin Noothoven van Goor, die zich voor dit doel achter het pseudoniem Beniamino Dentici verschuilt.⁶⁷

Het nieuwe werk wordt uitgebracht in de serie Van Goor's Handwoordenboeken: deel I (I-N) verschijnt in 1926, deel II (N-I) in 1928. Alleen van het eerste heeft Prick nog kennis kunnen nemen. Of Dentici nog oude aantekeningen van Prick heeft gebruikt is niet bekend; daar wordt geen melding van gemaakt. Toch wordt in beide voorberichten wel degelijk eer bewezen aan Dr. F.P.H. Prick van Wely. Zijn woordenboeken hebben model gestaan voor de 'technische inrichting', waarbij ook een aantal van zijn verklarende tekens zijn overgenomen. Daarnaast is voor de woordenschat van het deel N-I 'als leidraad genomen Deel II van [zijn] *Fransche Handwoordenboek*, [...], waardoor een waarborg werd verkregen, dat in ruime mate rekening is gehouden met het levende Nederlandsch'.

10. Nawoord: een ware polyglot

Ronduit verbluffend was de brede talenkennis van Prick van Wely. Dat hij op jeugdige leeftijd naar Indië vertrok met een L.O-akte voor elk van de drie moderne schooltalen, zegt misschien nog niet al te veel. Maar zijn *Viertalig aanvullend hulpwoordenboek* (derde, omgewerkte uitgave, 1910) is een duidelijk bewijs dat hij zijn kennis van deze drie talen⁶⁸ bleef onderhouden en uitbreiden. De klassieke talen maakte hij zich in Indië snel eigen. Zijn kennis van de Scandinavische talen en van het Italiaans stelde hem in staat in *Taal en Letteren twee lange artikelen* te publiceren met parallellen uit die talen bij het materiaal verzameld in *Stoetts Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden* (1901). Hij voelde zich ook gerechtigd een kritisch oordeel uit te spreken over een door van Goor uitgegeven Zweeds-Nederlands en een dito Nederlands-Spaans woordenboek.

Voor Van Goor stelde hij emendaties voor in Fokkers manuscript voor de tweede druk van zijn Spaans-Nederlands woordenboek. Hij werd door de uitgever tevens enige tijd belast met de bewerking van een woordenboek Italiaans. Dit bleef werk in de marge. Van Goor zag meer brood in een opwaardering van zijn schoolwoordenboeken Frans, Duits en Engels, zodat hij in ernst de concurrentie kon aangaan met de uitgaven van J.B. Wolters en die van Campagne. Toen het redacteurschap van *Kramers' Duitsch Woordenboek* vrij kwam, was Prick, toen nog woonachtig in Batavia, even in beeld, maar Van Goor verkoos, vermoedelijk om praktische redenen van rechtstreeks contact, de nog onervaren Kroes. Toen Prick, in 1914 met verlof in Holland aangekomen, bij Van Goor in dienst trad, verzocht deze hem Kroes bij de bewerking van de nieuwe druk te ondersteunen. Ook later wilde Van Goor hem nog betrekken bij de opwaardering van *Kramers' Duitsch* tot een volwaardig *Duitsch Handwoordenboek*, een voornemen dat door Pricks ziekte en overlijden niet meer tot uitvoering kwam.

Te midden van de verschillende talen die hij beheerste stond het Engels toch wel op de eerste plaats. Zijn liefde voor het Engels sprak hij uit aan het eind van het voorbericht van het deel NE van de achtste druk (1919) van *Kramers' Engelsch* in een passage die tevens getuigt van een profetische blik:

In het belang der zaak hopen wij, dat het ons gegeven zal zijn voort te bouwen op den hier gelegden grondslag, met medewerking van allen die liefde voelen voor het vrijste volk der wereld, de taal die het lang gezochte Esperanto in wording is, met een toekomst vóór zich even schitterend als haar verleden, omdat zij 'alomboortigh is en nergens thuis en hoort.'

Bijzonder is de erkenning die hij kreeg van H.W. Fowler, de gezaghebbende auteur van de *Concise Oxford Dictionary*, die hem dank betoonde in het voorwoord van de tweede druk (1929). Pricks blijvende faam berust dan ook allereerst op zijn opwaardering van *Kramers' Engelsch Woordenboek*, dat na enige aanpassing ging fungeren als *Engelsch Handwoordenboek*. Hij bezat de kennis om dezelfde operatie te volvoeren met *Kramers' Fransch Woordenboek*, met als gevolg dat Van Goor met deze werken en de daaruit afgeleide nieuwe versies van *Kramers' Engelsch* en *Kramers' Fransch* een sterke marktpositie veroverde. Ondanks Pricks vroegtijdig

⁶⁷ De identiteit van Beniamino Dentici wordt onthuld in P.A.F. van Veen, *Drie generaties Van Goor*, p.58, een in zes exemplaren afgedrukt jubileumgeschenk van de drukkerij aan de uitgeversdirectie. Bepaalde andere informatie over de geschiedenis van de uitgeverij is helaas aantoonbaar onjuist.

⁶⁸ De vierde taal was het Nederlands, dat de ingangswwoorden leverde waarvan de equivalenten in het Frans, Duits en Engels werden vermeld. Dat gold ook voor de Maleise termen, die dus geen omschrijving kregen in het Nederlands. Zie over dit woordenboek 'Prick van Wely (I)', pp. 110-111.

overlijden konden deze werken, naar vermogen bijgehouden door zijn zoon Frank,⁶⁹ nog tientallen jaren op hun oorspronkelijke roem blijven teren.

Meer dan bij andere auteurs van de gangbare gebruikswaardenboeken het geval was, nam de praktische lexicografie in het leven van Prick van Wely een centrale plaats in. Hij genoot op dit gebied inderdaad grote faam. Met zijn naam kon worden geadverteerd, vonden uitgevers. Bij hoge uitzondering vermelden alleen de drie door Prick verzorgde uitgaven van *Kramers' Woordentolk* de naam van de bewerker op de buitenzijde. 'Met medewerking van', respectievelijk 'bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely', staat te lezen op rug en buintitel van de vijftiende (1917), zestiende (1919) en zeventiende (1926) druk. Ook een advertentie voor de vijfde druk van de Grote Van Dale (1914) draagt de zinsnede 'met medewerking van Dr. F.P.H. Prick van Wely'. De minder nieuwswaardige naam van de redacteur, P.J. van Malssen Jr., blijft in de advertentie ongenoemd. Het voorwoord beschrijft Pricks medewerking als 'voor het Indisch'. Dezelfde medewerking had hij eerder al verleend voor de zesde druk (1907) van Koenen.

LIJST VAN DOOR PRICK VAN WELY BIJ VAN GOOR BEWERKTE WOORDENBOEKEN

[1915]

0. *Kramers' Duitsch Woordenboek. Duitsch-Nederlandsch en Nederlandsch-Duitsch.* Zevende, herziene en vermeerderde druk door H.W.J. Kroes. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1915. [iv] + 1149 pp. Het Voorbericht, gesigineerd H.W.J. Kroes, Rotterdam, juni 1915, vermeldt Pricks medewerking.

1917

1. *Kramers' Woordentolk.* Vijftiende druk, met medewerking van Dr. F.P.H. Prick van Wely. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1917. viii + 726 pp. Voorbericht gesigineerd door DE UITGEVERS (ongedateerd).

2. a. *Kramers' Nieuw Engelsch Woordenboek. Eerste deel: Engelsch-Nederlandsch.* Achtste druk, bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely [...] en J.H. van der Voort [...]. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1917. [x] + 900 pp. Voorbericht gesigineerd door beide bewerkers en gedateerd Maastricht/Voorburg, april 1917.

1919

2. b. *Kramers' Nieuw Engelsch Woordenboek. Tweede deel: Nederlandsch-Engelsch.* Achtste druk, bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely [...] en J.H. van der Voort [...]. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1919. [vi] + 995 pp. Voorbericht, alleen gesigineerd door F.P.H. Prick van Wely, gedateerd Maastricht, mei 1917/maart 1919.

3. *Kramers' Woordentolk.* Zestiende druk, bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1919. 6 + 844 pp. Voorbericht gesigineerd F.P.H. Prick van Wely, september 1919.

1921

4. a. *Kramers' Nieuw Engelsch Woordenboek. Eerste deel: Engelsch-Nederlandsch.* Bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely. Negende onveranderde druk. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1921. [v] + 906 pp. (waarvan laatste acht pagina's 'Errata and Addenda'). Voorbericht gesigineerd DE UITGEVERS, Gouda, september 1920.
4. b. *Tweede deel: Nederlandsch-Engelsch,* vermoedelijk gelijktijdig, 995 pp.

1923

5. a. *Engelsch Handwoordenboek* door Dr. F.P.H. Prick van Wely. *Eerste deel: Engelsch-Nederlandsch.* Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1923. [viii] + 810 pp. Voorbericht gesigineerd F.P.H. Prick van Wely, Nijmegen, januari 1923.

5. b. *Tweede deel: Nederlandsch-Engelsch.* Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1923. [vi] + 882 pp. Voorbericht gesigineerd F.P.H. Prick van Wely, Nijmegen, juni 1923. (Inhoud identiek aan dat van januari.)

6. a. *Fransch Handwoordenboek* door Dr. F.P.H. Prick van Wely. *Eerste deel: Fransch-Nederlandsch.* Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1923, [viii] + 766 pp. Voorbericht gesigineerd DE UITGEVERS, Gouda, november 1923.

1925

6. b. *Tweede deel: Nederlandsch-Fransch.* Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1925. [xiv] + 1024 pp. Voorrede, gesigineerd DE SCHRIJVER, Nijmegen, 15 februari 1925.

---

⁶⁹ Frank deed daarbij, weliswaar met een zekere competentie, weinig meer dan op de winkel passen. De vervolgdrukken van het *Frans Handwoordenboek* werden echter achtereenvolgens toevertrouwd aan J. Franssen (1937/1938), J. Persyn (1949/1950) en L. Kukenheim (1963/1964).

1926

7. *Kramers' Engelsch Woordenboek. Engelsch-Nederlandsch en Nederlandsch-Engelsch*. Tiende vermeerderde druk, bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1926. [viii] + 1260 pp. Voorbericht, gesigineerd F. Prick van Wely, Nijmegen, juli 1926, vermeldt overlijden vader op 18 juni 1926.

8. *Kramers' Woordentolk*. Zeventiende druk, bewerkt door Dr. F.P.H. Prick van Wely. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1926. 6 + 784 pp. Voorbericht gesigineerd P.v.W., april 1926.

[1927] (Precies aandeel Prick van Wely senior niet duidelijk)

9. *Kramers' Fransch Woordenboek. Fransch-Nederlandsch en Nederlandsch-Fransch*. Elfde vermeerderde druk, bewerkt door Dr. F.P.H. van Wely. Gouda, G.B. van Goor Zonen, 1927. [viii] + 1208 pp. Voorbericht gesigineerd F. Prick van Wely, Nijmegen, juli 1927.